

บทที่ ๔

ผลการวิจัย

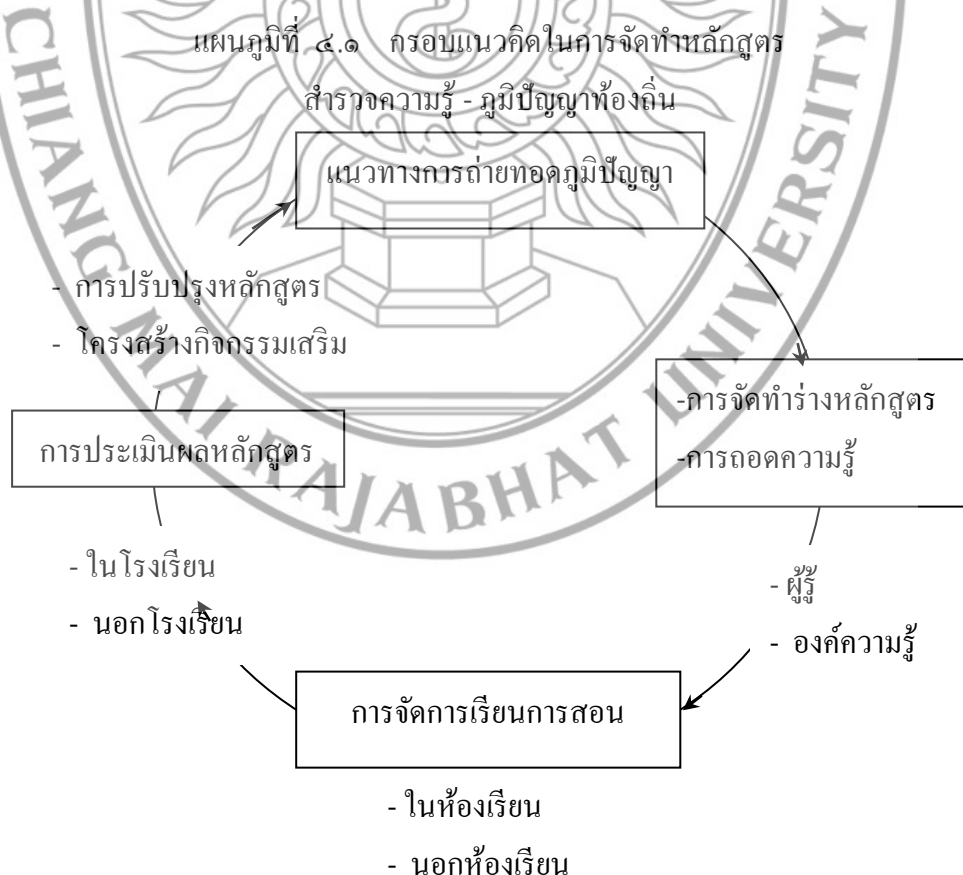
การวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัยไว้ดังนี้

๑. เพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมและอาชีพในระดับชุมชน
 ๒. เพื่อศึกษาและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
 ๓. เพื่อใช้กระบวนการจัดทำหลักสูตรชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน
- ดังนั้นการนำเสนอผลการวิจัยในบทนี้จึงเป็นการตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑

การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรมและอาชีพในระดับชุมชน

การดำเนินการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการจัดทำหลักสูตรและกิจกรรมตามกรอบแนวคิด ดังนี้

กิจกรรมที่ ๑ การจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาความรู้และภูมิปัญญาของตำบลบ้านแหวน โดยใช้วิธีการดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม กล่าวคือ มีการเชิญผู้นำและตัวแทนจากหมู่บ้านต่างๆ จำนวน ๑๑ หมู่บ้านๆ ละ ๕ คน รวม ๕๕ คน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนมาประชุม ณ วัดศรีบุญเรือง หมู่ ๔ ตำบลบ้านแหวน ในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๙ มีนายสมบุญ รอบรู้ อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนเป็นผู้ดำเนินการในเวที ในครั้งแรก จากนั้นผู้วิจัยจึงดำเนินกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมในลักษณะการสนทนา และสัมภาษณ์เชิงลึก (Focus group discussion)

ผลที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นพบว่า มีองค์ความรู้มากมายที่ชุมชนต้องการให้จัดทำเป็นหลักสูตรหรือบันทึกไว้เพื่อป้องกันการสูญหายไปจากชุมชน ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ข้อมูลภูมิปัญญาของตำบลบ้านแหวน

ที่	รายการภูมิปัญญา	หมู่ที่	ชื่อครูภูมิปัญญา
๑.	ดนตรีพื้นเมือง	๔	นายสมบุญ รอบรู้ นายสรายุทธ รอบรู้
		๘	นายอินแก้ว นันทะวงศ์
๒.	การผลิตเครื่องดนตรีพื้นเมือง	๘	นายบุญชู สิงห์ล้าย นางพรพรรณ สิงห์ล้าย
๓.	การแกะสลักรูปพระ	๔	นายปั้นแก้ว เขียวฟู
		๕	นายเจริญ พันกลาง
๔.	การเย็บไม้-กลึงไม้	๔	นายวัลลภ ตับอุ่น
๕.	กาแปรรูผ้าทอมือ	๓	นางมาลี สุธรรมแจ่ม
๖.	การทำโคมไฟหวาย	๓	นางวสนา คำสุข
๗.	การเดินเส้นตกแต่งผลิตภัณฑ์	๘	นางจันทา ชัยชม นางบัวจันทร์ พันทะวงศ์ นางจันทิรา ต้นปาลี
๘.	การทำเครื่องลาบ-พริกแกง	๒	นายดวงจันทร์ จิณา
		๕	นายเม็ค สาระติ
๙.	การทำเตาเผาขยะ	๒	นายดวงจันทร์ จิณา
๑๐.	การผลิตแหนม – กุนเชียง	๔	นางศรีลา จักรคำมา

ที่	รายการภูมิปัญญา	หมู่ที่	ชื่อครูภูมิปัญญา
๑๑.	การตีเหล็ก	๔	นายใจ วงศ์มูลหล้า
๑๒.	การทำบายศรี- พวงมาลัย	๔	นางจันทร์ดี กาวีละ
๑๓.	การทำขวัญ (ฮ้องขวัญ)	๔	นายเจริญ ศรีวิลัย
๑๔.	การปั้นรูปสิงห์	๒ ๔	นายเกษม ทิพย์คำมา นายสงกรานต์ หาญแก้ว
๑๕.	การจักสานไม้ไผ่ - สานตะแหลั่ว - สานเสื่อ	๔ ๕ ๕ ๑๐ ๑๓	นายสว่าง นิลแก้วขาว นายประพันธ์ และนายดี นางเป้ง อินเฝือก นายสีมา แปงจันทร์เขียว นางบัวแก้ว นันตา
๑๖.	การตอกลายโลหะ	๑๑	นางจิราวรรณ สุรินทวงศ์
๑๗.	การตัดช่อตีสบชะตา	๕ ๑๐	นายบุญชู สิงห์ลัด นายแสน และนายบุญรัตน์
๑๘.	หมอพื้นบ้าน (เป่า)	๕ ๑๐	นายอ้าย สิริจา นายแสน และนายบุญรัตน์
๑๙.	ผู้รู้ประเพณีและวัฒนธรรมของบ้าน	๑ ๒ ๓ ๔ ๖ ๗ ๘ ๙	นายคำ สายคำอ้าย นายสมบุรณ์ ควงทะนัน นายแก้ว ยานนท์ นายแก้ว คำบุญปิ่น นายสมบุรณ์ รอบรู้ นายเจริญ ศรีวิลัย นายแก้ว ถาคำดีบ นายคำ บัวปิ่น นายแก้ว วิญญูรัตน์ นายถาวร บุญเทพ นายปิ่น เชื้อจันทรา นายอินแก้ว นันทะวงศ์ นายปิ่น กันทะวงศ์ นายหมื่น จอมแปง

ที่	รายการภูมิปัญญา	หมู่ที่	ชื่อครูภูมิปัญญา
			นายสีมา แปงจันทร์เขียว
๒๐.	การทำชันชันโตก	๕	นายสอน ฟุคำ
๒๑.	การตีกลองปู่เจ้	๕	นายศรีทูล ฟองมูล
๒๒.	การทำกรอบรูปไม้สัก และไม้ไผ่	๘	นายอินแก้ว นันทะวงศ์ นายอนันต์ ไชยชม
๒๓.	การตัดตุง	๕	นางมุล แปงจันทร์เขียว
๒๔.	การตีเหล็กพื้นเมือง	๕	นายทองเหรียญ ศรีชัยแก้ว
๒๕.	การทำโคมไฟกระดาษสา	๑๑	นางเอี้ย สมวงศ์
๒๖.	การทำแคบหมู	๘	นายอรุณ ชัยรักษา
๒๗.	การทำน้ำดื่มสมุนไพร	๓	นางมาลี สุธรรมแจ่ม
๒๘.	การเลี้ยงผึ้ง และผลิตน้ำผึ้ง	๒	นางปรียาภรณ์ แก่นสาร
๒๙.	การฟ้อนดาบ ฟ้อนเล็บ กลอง	๔	---

จากนั้นผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษากลุ่มเฉพาะ (Focus group) ในระยะเวลาที่แตกต่างกัน ทำให้ได้ผู้ช่วยนักวิจัยในท้องถิ่นจำนวน ๑๕ คน ซึ่งแต่ละคนจะมีหน้าที่เป็นผู้ค้นหาองค์ความรู้เชิงลึกในท้องถิ่น พร้อมทั้งร่วมกับผู้วิจัย ดำเนินการจัดทำร่างเนื้อหาหลักสูตรร่วมกับชุมชน โดยการไปศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาที่ตนเองรับผิดชอบ และร่วมกันศึกษาพร้อมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมในชุมชนตามที่กำหนดในโครงการ จากนั้นจึงจะนำข้อมูลที่ได้มาประชุมสรุปร่วมกัน เพื่อร่วมกันวางแผนจัดทำหลักสูตรตามกรอบที่กำหนดต่อไป

ตารางที่ ๔.๒ รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย

ที่	รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย	หมู่ที่	หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
๑.	พ่อครูวิเทพ กันธิมา นายสมบุญ รอดรู้ นายสรายุทธ รอดรู้ นายคุสิต บริบูรณ์ธนาภักย์	๔	ดนตรีพื้นเมือง
๒.	นายเจริญ พันกลาง นายปั่นแก้ว เขียวฟู นายสว่าง สายคำอ้าย นายสมบุญ สมบุญชัย	๕	การแกะสลักไม้

ที่	รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัย	หมู่ที่	หลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น
๓.	นางจิราลักษณ์ จันทรแก้ว นางสุดทิวา ทัดศรี		การฟ้อนรำ
๔.	นางกนกวรรณ กิตสัน นางสาวจารุณี พันธุ์รักษา	๖	การนวดเพื่อผ่อนคลาย
๕.	นางนิตยาพร รัตนขมพู นางสาวกรทอง อีสวรรณ์	๘	พืชผักสมุนไพร
๖.	นางสุริย์ ใจแก้ว นายนพรัตน์ กันทะพิบูล	๔	หลักสูตรมรดกเทศก์ชุมชน
๗.	นางบัวจันทร์ พันทะวงศ์ นางจันทร์ดา ต้นปาลี นายปรัชญา ไชยวงศ์	๘	การเดินเต้านตักแต่งผลิตภัณฑ์

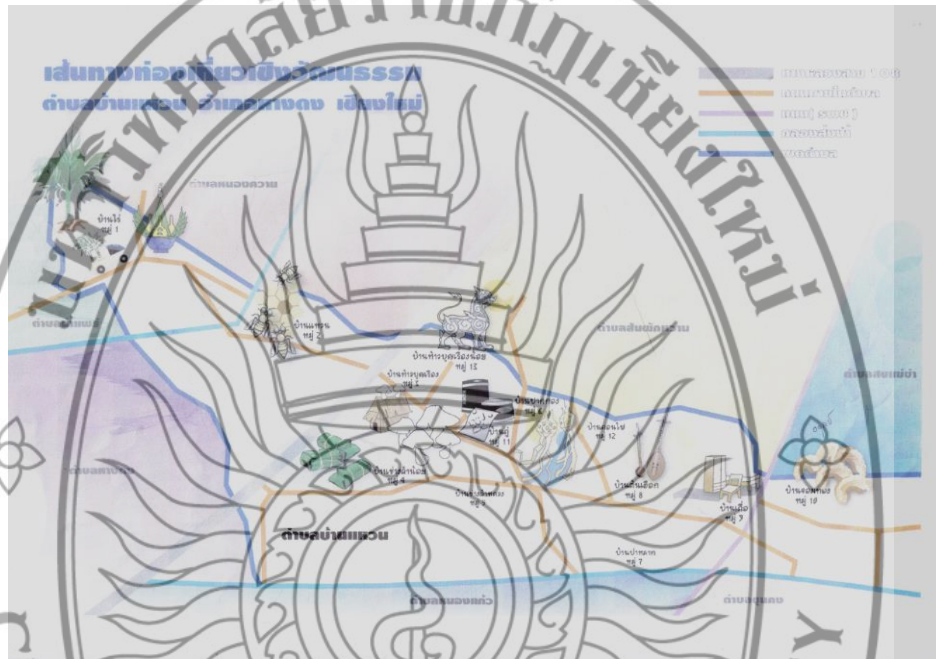
หลังจากการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว คณะผู้วิจัยในชุดโครงการได้ลงพื้นที่ร่วมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนอีกครั้ง เพื่อสำรวจแหล่งภูมิปัญญาและข้อมูลเบื้องต้น และ พบว่ายังมีภูมิปัญญาที่ยังไม่ได้กล่าวถึงอีกหลายท่าน เช่น ภูมิปัญญาด้านการนวด การทำปุ๋ย และการทำเซรามิก เป็นต้น และเมื่อจัดหมวดหมู่ของภูมิปัญญาที่ค้นพบในชุมชน พบว่า มีจำนวนหมวดหมู่ดังนี้

๑. ความเชื่อ
๒. ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน
๓. การศึกษา
๔. การดูแลสุขภาพ
๕. ดุริยางศิลป์
๖. นาฏศิลป์

ผลจากการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังพบว่า ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของชุมชนบ้านแหวนมีความคล้ายคลึงกันกับของชุมชนอื่นๆ โดยภาพรวม เช่น ภูมิความรู้ด้านการอาชีพ และศิลปการดนตรี ดังที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๑. ไม่มีเลขหน้า) ได้กำหนดการศึกษาเกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทยออกเป็น ๗ โครงการ เช่นเดียวกัน ต่างกันที่ไม่พบภูมิปัญญาด้านการเมืองการปกครองในชุมชนบ้านแหวน ซึ่งอาจเนื่องมาจากชุมชนคิดว่าเป็นเรื่องของผู้นำเท่านั้น

หลังการศึกษาชุมชนร่วมกับคณะผู้วิจัยทั้งชุดโครงการ และตัวแทนขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ทำให้ได้แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตามแหล่งภูมิปัญญาและพื้นที่ที่จะดำเนินการถ่ายทอดความรู้ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑ แผนที่เส้นทางท่องเที่ยวตำบลบ้านแหวน

ที่มา : โครงการย่อย โครงการการวิจัยเส้นทางท่องเที่ยว ต. บ้านแหวน อ.หางดง จ.เชียงใหม่

ผลจากการสำรวจจากการจัดเวทียังสอดคล้องกับการที่ เอกวิทย์ ณ ถาด และคณะ (อ้างอิงจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๕๑, ไม่มีเลขหน้า) ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการ กิติ เมธี และพบว่าในการศึกษาภูมิปัญญาจะแบ่งเป็น ๔ ลักษณะ ดังนี้

๑. ความเชื่อ โลกทัศน์ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

๒. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหา การปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

๓. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรม ในรูปเครื่องมือของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

๔. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การใช้ศึกษาอบรม และการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

สรุปผลที่ได้จากการทำกิจกรรมการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นก็คือ เมื่อมีการสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นแล้ว ชุมชนมักจะพูดถึงความรู้ที่เกี่ยวข้องกับความรู้พื้นฐานการดำรงชีวิตของท้องถิ่น เช่น ประเพณีพื้นบ้าน ความเชื่อพื้นบ้าน อาหารพื้นบ้าน คนตรีและเพลงพื้นบ้าน และหัตถกรรมพื้นบ้าน และต้องการที่จะให้จัดทำเป็นหลักสูตรหรือบันทึกความรู้ดังกล่าวไว้เพื่อป้องกันการสูญหายไปจากชุมชน มากกว่าความรู้ด้านการเมือง การปกครอง และด้านภูมิศาสตร์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมและวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป จึงส่งผลให้ชุมชนรำลึกถึงความอุดมสมบูรณ์และความสงบสุขในอดีตและไม่อยากให้เยาวชนในปัจจุบันละเลยความรู้ วิถีชีวิตเดิม เนื่องจากเชื่อว่าภูมิปัญญาความรู้เดิมจะทำให้เยาวชนมีความเป็นตัวของตัวเอง อยู่บนฐานเศรษฐกิจแบบพอเพียง จะสามารถช่วยกันสร้างชุมชนที่ไม่ซื้อ ไม่หลง และไม่พึ่งพาเทคโนโลยีสมัยใหม่มากเกินไป ดังเช่นที่ครูภูมิปัญญาด้านดนตรีท่านหนึ่งกล่าว “พูดถึงความสำคัญของการเก็บรวบรวมข้อมูล รวบรวมเอกสาร ถ้ามีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้เป็นอย่างดีแล้วก็จะกลายเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของลูกหลานต่อไปในอนาคต อยากให้ทำจริงจัง” และครูภูมิปัญญาอีกท่านหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าบ้านไหน (ไม่สืบทอด) ไว้มันจะลืมตัวเก่า (ตัวตน) ของยะเอง (ทำเอง) ได้ บ่ต้องซื้อเป็น (คนอื่น)”

กิจกรรมที่ ๒ การวางแผนการจัดทำร่างหลักสูตร

ในการวางแผนการจัดทำร่างหลักสูตรในแต่ละหลักสูตรนั้น ผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัยของแต่ละหลักสูตร และครูภูมิปัญญาแต่ละสาขาได้ร่วมประชุมกันวางแผนว่าจะเก็บข้อมูลครูภูมิปัญญาในเบื้องต้นก่อน และจะเก็บข้อมูลด้านเนื้อหาของภูมิปัญญาที่จะใช้ในการสอน ถ่ายทอดความรู้ว่าจะสามารถนำไปใช้สอนในโรงเรียนได้หรือไม่ เมื่อได้ข้อมูลข้างต้นแล้วจะนำเสนอต่อโรงเรียนในตำบลบ้านแหวน และชุมชนเพื่อสอบถามความต้องการอีกครั้งว่าชุมชนต้องการให้บุตรหลานเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านใดบ้าง ความรู้ใดที่จะให้ถ่ายทอดให้กับเยาวชน ความรู้ใดที่ต้องการให้บันทึกไว้เป็นเอกสาร เพื่อสืบสานภูมิปัญญา จากนั้นผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัยของแต่ละหลักสูตร และครูภูมิปัญญาแต่ละสาขาวางแผนร่วมกันเป็นระยะเพื่อจัดทำร่างหลักสูตรของตำบลบ้านแหวน และพบว่าสามารถนำหลักสูตรท้องถิ่นไปบูรณาการกับหลักสูตรแกนกลางได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๓ ตารางการเรียนรู้และหลักสูตรท้องถิ่น

กลุ่มสาระการเรียนรู้	ระดับประถมศึกษา	
	ช่วงชั้นที่ ๑ (ป.๑-๓)	ช่วงชั้นที่ ๒ (ป.๔-๖)
กลุ่มสาระการเรียนรู้ ๘ กลุ่ม และหลักสูตรท้องถิ่น		
ภาษาไทย	นิทานพื้นบ้าน	นิทานพื้นบ้าน
คณิตศาสตร์	เศรษฐกิจครัวเรือน	เศรษฐกิจครัวเรือน
วิทยาศาสตร์	สิ่งแวดล้อมของชุมชน	สิ่งแวดล้อมของชุมชน
สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม	ประเพณีชุมชน ประเพณีของชุมชน	ประเพณีชุมชน ประเพณีของชุมชน
สุขศึกษาและพลศึกษา	เกมส์ กีฬาพื้นบ้าน	เกมส์ กีฬาพื้นบ้าน
ศิลปะ	ดนตรีพื้นเมือง	ดนตรีพื้นเมือง
การงานอาชีพและเทคโนโลยี	อาชีพของชุมชน	อาชีพของชุมชน
ภาษาต่างประเทศ	หลักสูตรมัลฑเทศก์	หลักสูตรมัลฑเทศก์
กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน	หลักสูตรการเพื่อนร่า	หลักสูตรการเพื่อนร่า
เวลาเรียน	ประมาณปีละ ๖๐-๑๐๐ ชม.	ประมาณปีละ ๖๐-๑๐๐ ชม.

หลังจากนั้นจึงร่วมกันวางแผนกำหนดกรอบในการจัดทำร่างหลักสูตรแบบมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ผู้ช่วยนักวิจัย และครูภูมิปัญญาแต่ละกลุ่มดำเนินการตามแผนการจัดทำร่างหลักสูตร ดังแผนภูมิที่ ๔.๒ ในหน้าถัดไป

จากนั้นจึงนำข้อมูล และแนวคิดต่างๆ ที่ได้มาช่วยกันสรุปเป็นรูปแบบโครงสร้างและส่วนประกอบของหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวน โดยผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย แต่ละหลักสูตร และครูภูมิปัญญาได้ร่วมกันกำหนดส่วนประกอบของหลักสูตร คือ ปรัชญา วิสัยทัศน์ เป้าหมาย พันธกิจ คุณลักษณะของชุมชนบ้านแหวน ตารางการเรียนรู้ และการประเมินผล ทำให้ได้โครงสร้างหลักสูตรของตำบลบ้านแหวน ๑ ชุด อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่า การจัดทำร่างหลักสูตรนั้นได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากชุมชน เพื่อต้องการหล่อหลอมความเป็นเยาวชนคนบ้านแหวน แต่ยังคงมีปัญหากับความไม่เห็นด้วยของครูในโรงเรียนบางส่วนที่กังวลกับการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรแกนกลางมากกว่าอยู่บ้าง

แผนภูมิที่ ๔.๒ การวางแผนการจัดทำร่างหลักสูตร

ผลที่ได้จากการทำกิจกรรมตามแนวทางการวางแผนจัดทำหลักสูตร พบว่าเมื่อลงปฏิบัติการในชุมชนจริงการวางแผนของแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันออกไป เช่น กลุ่มดนตรีพื้นเมืองและกลุ่มพืชน้ำ สามารถดำเนินการได้ตามแผนจัดทำหลักสูตรที่ตั้งไว้ เพราะโรงเรียนวัดจอมทองตำบลบ้านแหวนซึ่งมี นายสุชาติ วิจิตพันธุ์ ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ให้การสนับสนุนโดยให้สถานที่ในโรงเรียนเป็นแหล่งที่จะให้ครูภูมิปัญญาได้เข้าไปถ่ายทอดความรู้ และให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมรับการถ่ายทอดความรู้ตลอด เวลาจนสิ้นสุดโครงการ นอกจากนี้ยังมีผู้ช่วยนักวิจัย คือ นายสมบูรณ์ รอบรู้ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือจากชุมชนเป็นผู้นำในการดำเนินการ จึงทำให้การดำเนินการเป็นไปตามที่วางแผนไว้และประสบความสำเร็จ ส่วนการวางแผนจัดทำหลักสูตรของกลุ่มอื่นๆ ต้องมีการปรับแผนจากการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้เรียนมาเป็นการใช้กระบวนการถอดความรู้ (Knowledge Management) จากครูภูมิปัญญาก่อน แล้วจึงนำไปจัดทำเป็นหลักสูตรเสนอต่อองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนเพื่อพิจารณานำเข้าสู่หลักสูตรในโรงเรียนหรือจัดทำเป็นหลักสูตรระยะสั้นของตำบลต่อไป

อย่างไรก็ตามระหว่างการค้าเนินการสร้างเนื้อหาของหลักสูตร พบว่า บางหลักสูตร ที่วางแผนไว้จากการจัดเวทีชุมชนไม่สามารถค้นหาค้นหาองค์ความรู้ได้มากพอต่อการจัดทำเป็นหลักสูตร และมีปัญหาด้านต่างๆ เช่นปัญหาด้านตัวครูภูมิปัญญา ปัญหาด้านการจัดแผนการเรียนการสอน ในโรงเรียน เป็นต้น จึงเหลือหลักสูตรที่สามารถนำมาจัดทำได้ในครั้งนี้จำนวน ๕ หลักสูตร ซึ่งตรงตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ในการค้าเนินการวิจัย คือ

๑. หลักสูตรมัลลเทศก์ชุมชน
๒. หลักสูตรการแกะสลักพระไม้
๓. หลักสูตรดนตรีพื้นเมืองของชุมชน
๔. หลักสูตรการฟ้อนรำพื้นเมืองของชุมชน
๕. หลักสูตรการเดินเส้นตักแต่งผลิตภัณฑ์

การค้นพบจากกระบวนการจัดทำหลักสูตรในชุมชนและผลที่ได้ในช่วงการค้าวางแผนจัดทำหลักสูตร ทำให้ผู้วิจัยได้เกิดความคิดเห็นคล้อยตามกับแนวคิด และการวิจัย เรื่องหลักสูตรท้องถิ่น ที่ว่าการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนั้นต้องเป็นไปตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งรูปแบบของความต้องการจัดทำมีอยู่หลายรูปแบบ ดังนั้นผู้จัดทำหลักสูตรจึงผ่อนปรนไปตามความต้องการของชุมชน แล้วจึงถ้อยนำหลักวิชาการเข้าไปเสริมที่หลัง ดังเช่นที่ สุชาดา จักรพิสูทธิ์ ได้กล่าวใน เว็บไซต์ (Web Site) เรื่องหลักสูตรท้องถิ่นว่าเราอาจสังเคราะห์หลักสูตรท้องถิ่นว่ามีแนวทางเนื้อหาและกระบวนการจัดการเป็น ๒ แบบ ดังนี้

แบบที่ ๑ : เน้น Process of learning

๑. เริ่มจากไม่มีหลักสูตร
๒. ระดมประเด็นจากชาวบ้าน และผู้เรียน
๓. วางแผนการสอนร่วม และเสาะหาครูชาวบ้าน
๔. เรียนจากการปฏิบัติ การทดลอง และการจัดกิจกรรม
๕. ไม่จำกัดเวลาการเรียน
๖. นักเรียนได้บรรยายภาค บริบทแวดล้อม และคุณค่าของชุมชน
๗. ประเมินผลแบบมีส่วนร่วมระหว่างครู ครูชาวบ้าน และผู้เรียน

แบบที่ ๒ : เน้น Product of learning

๑. เริ่มจากคู่มือหลักสูตร- ตำราที่ขายสำเร็จรูป
๒. ครูผู้สอนเป็นผู้กำหนดประเด็น
๓. ครูสอนเองตามตำรา และ/หรือ
๔. เชิญครูชาวบ้านมาสาธิตในห้องเรียน

๕. เรียนจากเทคนิค และกิจกรรม

๖. จำกัดเวลาตามคาบเรียน

๗. นักเรียนเห็นคุณค่าน้อย เรียนเพื่อเอาคะแนน

๘. ประเมินผลโดยครูผู้สอน

สำหรับการกำหนดรูปแบบโครงสร้างของหลักสูตรนั้น คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำหลักสูตร เช่น การจัดทำหลักสูตรตามแนวคิดของ ไทเลอร์ (Tyler: ๑๙๔๕) ที่ให้ข้อคิดกับผู้จัดทำหลักสูตรว่า มีข้อควรคำนึง ดังนี้

“...there are four fundamental questions which must be answered in developing any curriculum and plan of instruction. They are:

1. What educational purpose should the school seek to attain?
2. What educational experiences can be provided that are likely to attain these purposes?
3. How can these educational experiences be effectively organized?
4. How can we determine whether these purposes are being attained?”

ผลการวางแผนจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นของตำบลบ้านแหวนจึงสรุปได้ว่า ถึงแม้จะมีการวางแผนไว้ล่วงหน้าแล้ว แต่เมื่อลงมือปฏิบัติการจริง พบว่าต้องมีการปรับใช้รูปแบบการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ทั้ง ๒ รูปแบบ คือ การใช้รูปแบบเน้นกระบวนการเรียน (Process of learning) และการเน้นผลผลิตในการเรียน (Product of learning) มาผสมผสานกันไปทุกหลักสูตร และถ้าต้องการให้เกิดความร่วมมือในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับครูผู้สอนด้วยการได้รับความเห็นชอบจากผู้บริหารโรงเรียนก่อน แล้วจึงนำไปสู่ความร่วมมือในการสร้างหลักสูตรและการนำไปทดลองสอนในโรงเรียน

เมื่อพิจารณากระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวนในครั้งนี้แล้วพบว่า มีความสอดคล้องและเป็นไปตามหลักการพัฒนาหลักสูตร ดังที่กรมวิชาการ (๒๕๔๖ : ๒๗) ได้กล่าวถึงการจัดทำหลักสูตรการศึกษาไว้ว่า “...เป็นหลักสูตรที่เกิดจากการนำสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เป็นปัญหา จุดเด่น เอกสิทธิ์ของชุมชน สังคม ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนในระดับครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติ มาเป็นตัวกำหนดเป็นสาระและจัดกระบวนการเรียนรู้บนฐานหลักสูตรแกนกลางและเพิ่มเติมสาระตามความถนัด ความสนใจของผู้เรียน โดยความร่วมมือของทุกคนในสถานศึกษาและชุมชน โดยมีการร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมายและจุดมุ่งหมาย เพื่อนำไปสู่การออกแบบหลักสูตรสถานศึกษาให้มีคุณภาพเพื่อการพัฒนาผู้เรียน ...”

กิจกรรมที่ ๓ การวิพากษ์หลักสูตร

กิจกรรมการวิพากษ์หลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของตำบลบ้านแหวน มีวัตถุประสงค์ดังนี้

๑. เพื่อหาประสิทธิภาพของหลักสูตร (ฉบับร่าง) ก่อนการทดลองใช้

๒. เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง มีส่วนร่วมในการตรวจสอบความถูกต้องของโครงสร้าง เนื้อหาของหลักสูตร และประสิทธิภาพของหลักสูตรก่อนนำไปใช้

การวิพากษ์หลักสูตรนี้มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม คือ ครูภูมิปัญญา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ครูโรงเรียนวัดจอมทอง อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ผู้ช่วยนักวิจัย คณะผู้วิจัย และประชาชนในตำบลบ้านแหวนที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งการวิพากษ์หลักสูตรในกลุ่มครูภูมิปัญญา พบว่าได้รับความร่วมมืออย่างดีแต่ไม่ค่อยได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมวิพากษ์หลักสูตรเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะบอกว่า “ดีแล้ว” “แล้วแต่อาจารย์” “มีคนต้องมาทำให้ดีกว่าแล้ว” แต่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสนใจประเด็นการนำไปใช้ที่ใดมากกว่า เช่น “อาจารย์จะให้ไปสอนโรงเรียนใดบ้าง” “โรงเรียนบ้านเฮาจะได้เรียนเมื่อใด” ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนมีความสนใจการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนเป็นอย่างมาก ส่วนการวิพากษ์หลักสูตรในกลุ่ม อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน และครูโรงเรียน คณะผู้วิจัยได้รับข้อเสนอแนะในการปรับปรุงหลักสูตรทั้งด้านการจัดเรียงเนื้อหา การจัดกิจกรรม และการประเมินผล เช่น หลักสูตรมีคุณค่าแก่ชุมชน ได้รับการเสนอแนะให้ปรับขนาดของภาพให้ใกล้เคียงกันตลอดทั้งเล่ม การจัดกิจกรรมในบทเรียนควรมีค่านึงถึงวัยของผู้เรียน และควรมีการประเมินผลทุกบทเรียน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามการดำเนินกิจกรรมวิพากษ์หลักสูตรครั้งนี้ เป็นไปเพื่อการยืนยันความเชื่อถือได้ และเพื่อการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาหลักสูตรที่ร่วมกันพัฒนาขึ้นมาว่าตรงกับความต้องการและเจตนารมณ์ของชุมชน และมีความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียนหรือไม่ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการโยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมกับครูภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านแหวน ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดทำหลักสูตร และผู้เชี่ยวชาญแต่ละสาขาวิชาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยบางหลักสูตร เช่น การเดินเส้น ตกแต่งผลิตภัณฑ์ การแกะสลักพระไม้ และหลักสูตรมีคุณค่าแก่ชุมชน ใช้วิธีการเปิดเวทีวิพากษ์หลักสูตร ส่วนหลักสูตรการฟ้อนรำ และหลักสูตรดนตรีพื้นเมือง ใช้วิธีการนำร่างหลักสูตรไปให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละท่านตรวจสอบ สำหรับหลักสูตรดนตรีพื้นเมืองนั้น การวิพากษ์หลักสูตรได้รับการขอร้องจากครูภูมิปัญญาว่าให้นำไปให้ผู้เชี่ยวชาญในสถาบันการศึกษาตรวจสอบเพื่อที่ว่าหลักสูตรดนตรีพื้นเมืองจะได้ถูกถ่ายทอดในรูปแบบกิ่งสากล อันจะส่งผลให้การถ่ายทอดสู่เยาวชนเป็นเรื่องที่สะดวก ง่ายต่อความเข้าใจและเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักการ

เรียนดนตรีแบบสากล ดังนั้นหลักสูตรดนตรีพื้นเมืองนี้จึงได้รับการวิพากษ์เนื้อหาหลักสูตรจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ประสิทธิ์ เลี้ยวศิริพงษ์ ซึ่งเป็นผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีไทยของจังหวัดเชียงใหม่ และผู้ช่วยศาสตราจารย์รัชชิต แม้นมาลัย อาจารย์ประจำภาควิชาดนตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ซึ่งมีผลงานด้านดนตรีไทยมากมาย และมักจะได้รับการเชิญให้ไปร่วมวง เล่นดนตรีไทยกับสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี อยู่เป็นประจำ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงนำผลการตรวจสอบและข้อเสนอแนะมาปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสม สมยิ่งขึ้น และเมื่อนำไปทดลองสอนก็มีการปรับปรุงในส่วนขอเนื้อหาให้เป็นปัจจุบัน ซึ่งกิจกรรมวิพากษ์หลักสูตรนี้ได้ใช้รูปแบบการดำเนินงานแบบ PDCA คือ Plan (การวางแผน) Do (การลงมือปฏิบัติตามแผน) Check (การประเมินการปฏิบัติตามแผน) และ Act (การปรับปรุงเพื่อการปฏิบัติต่อไป) ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๓ การจัดทำหลักสูตรแบบ PDCA

ส่วนหลักสูตรมีกลุ่มเทศก์ชุมชนซึ่งมีเนื้อหาเป็นภาษาอังกฤษนั้น การดำเนินกิจกรรมการวิพากษ์หลักสูตรไม่เป็นไปตามขั้นตอนที่กำหนดนัก เนื่องจากระยะเวลาในการนำไปทดลองสอนต้องสัมพันธ์กับระยะเวลาที่นักเรียนฝึกสอนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ลงไปฝึกสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียน จึงทำให้ต้องทดลองสอนก่อนการนำวิพากษ์หลักสูตร อย่างไรก็ตามเมื่อผู้เชี่ยวชาญวิพากษ์หลักสูตรแล้ว พบว่าหลักสูตรมีความน่าสนใจเพราะมีเนื้อหาที่เกี่ยวกับชุมชนภาษาที่ใช้เหมาะสมกับระดับของผู้เรียน และกิจกรรมการเรียนการสอนเหมาะสม และเมื่อนำไปให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนวัดบ่อไร่ ทดลองใช้ช่วงปิดภาคเรียน พบว่า นักเรียนสนใจเรื่องราวที่เป็นเนื้อหาของชุมชน อยากเห็นชุมชนบ้านแหวนที่ยังไม่เคยเห็นและมีภาพอยู่ในหนังสือ อยากเรียนรู้วิธีการทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน ซึ่งข้อค้นพบนี้ทำให้ผู้วิจัยคิดว่าหลักสูตรที่มีเนื้อหา

เกี่ยวกับท้องถิ่นจะช่วยสร้างแรงจูงใจในการเรียนภาษาอังกฤษให้กับนักเรียน อันจะส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนภาษาอังกฤษของนักเรียนได้

กิจกรรมที่ ๔ การทดลองใช้หลักสูตร

ประเด็นสำคัญของการทดลองใช้หลักสูตร คือ เป็นการหาประสิทธิภาพและความเชื่อมั่นในการนำไปใช้สอนหรือเพื่อการเผยแพร่และการหาความเหมาะสมของภาษา กิจกรรมที่ใช้ในหลักสูตร ความถูกต้องของเนื้อหาและระยะเวลา ให้สอดคล้องกับสภาพของผู้เรียน

การทดลองใช้หลักสูตรต่างๆของการวิจัยครั้งนี้ เริ่มต้นด้วยการทดลองใช้หลักสูตรดนตรีพื้นเมือง ในวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕ ได้เริ่มกิจกรรมด้วยการจัดให้มีพิธีไหว้ครูดนตรีล้านนาขึ้นที่โรงเรียนวัดจอมทอง ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีพ่อครูวิทกัณฐิมา ครูเพชรราชภัฏด้านดนตรีพื้นเมือง เป็นผู้นำการไหว้ครู และมีคณะกรรมการสถานศึกษากิจกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล แยกผู้มีเกียรติ นักเรียนชั้น ป.๔ – ป.๖ ที่สนใจเข้าร่วมเรียนดนตรีพื้นเมือง และนักวิจัย รวมทั้งสิ้น ๖๐ คน เข้าร่วมกิจกรรมในระยะแรก และเมื่อทดลองสอนไประยะหนึ่งจำนวนนักเรียนลดลงเหลือ ๓๕ คน เนื่องจากเครื่องดนตรีไม่พอกับจำนวนนักเรียน การดำเนินการทดลองสอนใช้ระยะเวลา ๒ เดือน ในโรงเรียนวัดจอมทอง หลังจากนั้นจึงมีการทดลองใช้หลักสูตรการแกะสลักพระไม้ หลักสูตรการเดินเส้นตกแต่งผลิตภัณฑ์ หลักสูตรมัลลเทศก์ชุมชน และหลักสูตรการฟ้อนหรือญ๊ายในรูปแบบต่าง ๆ ตามลำดับ

อย่างไรก็ตามการทดลองใช้หลักสูตรแต่ละหลักสูตรมีความแตกต่างกันออกไป เช่น การทดลองใช้หลักสูตรดนตรีพื้นเมือง และหลักสูตรการฟ้อนหรือญ๊าย สามารถทดลองใช้ในโรงเรียนในช่วงชั้นที่ ๒ ได้ โดยการนำครูภูมิปัญญาเข้าไปสอนในโรงเรียน ในช่วงพัฒนาผู้เรียน และในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ ส่วนหลักสูตรการแกะสลักพระไม้ไม่สามารถนำไปทดลองสอนในโรงเรียนได้ เนื่องจากโรงเรียนเห็นว่านักเรียนยังเล็กเกินไป หลักสูตรนี้จึงนำไปให้องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนเพื่อใช้ในการเปิดสอนการฝึกอาชีพในชุมชน สำหรับหลักสูตรการเดินเส้น ได้ทำการทดลองนำไปใช้สอนกับกลุ่มเยาวชนของชุมชนบ้านแหวน ณ โรงเรียนวัดบ้านไร่ และ เยาวชนในมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ส่วนหลักสูตรมัลลเทศก์ชุมชนนั้น ในขั้นแรกได้นำไปสอดแทรกกับเนื้อหาหลักสูตรแกนกลาง รายวิชาภาษาอังกฤษเพื่อนำไปใช้ทดลองสอนในโรงเรียนวัดจอมทอง แต่สามารถนำไปสอนได้เพียงบทที่ ๑ และ บทที่ ๒ เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากระยะเวลาของการจัดทำหลักสูตรให้แล้วเสร็จไม่สัมพันธ์กับระยะเวลาเปิดภาคเรียนของนักเรียน หลังจากนั้นจึงนำไปทดลองสอนกับนักเรียนโรงเรียนวัดบ้านไร่ จำนวน ๑๔ คน ในระหว่างปิดภาคเรียน ซึ่งนักเรียนสนใจภาพและเนื้อหาในหนังสือเรียนเป็นอย่างมาก

ผลของการศึกษาการถ่ายทอดความรู้ด้านดนตรีพื้นเมืองในการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจอยู่บ้าง โดยผู้ใดสนใจก็จะไปหาผู้สอนสอนให้หรือ เรียนรู้แบบ “ครูพักลักจำ” ในการไปขอเรียนจากผู้ครุภูมิปัญญาที่ความรู้ด้านดนตรี พบว่า ผู้สอนจะแสดง การเล่นเครื่องดนตรีให้ดู ผู้เรียนก็จะเลียนแบบให้เหมือน จึงมีผลทำให้การเล่นเครื่องดนตรีของ แต่ละคนแตกต่างกัน เช่น การเล่นในเพลงเดียวกัน บางคนใช้วิธีการคิดซึ่งลง และบางคนใช้วิธีการ คิดซึ่งขึ้นอย่างเดียว แต่โดยรวมพบว่าทุกคนสามารถเล่นซึ่งในเพลงเดียวกันได้ หรือการเล่นสละล้อ ผู้เล่นจะจับสละล้อไม่เหมือนกัน บางคนจับตั้งไว้บางคนจับเอียง ๆ บางคนจับแบบเล่นไวโอลิน เป็นต้น ซึ่งทำให้คณะผู้วิจัย พบว่า การเล่นเครื่องดนตรีล้านนาของชุมชนบ้านแหวนยังไม่มีรูปแบบ ที่เป็นมาตรฐาน นอกจากนั้นจังหวะในการเล่นดนตรีแต่ละชิ้นยังไม่เท่ากัน จึงทำให้การเรียนรู้ เป็นไปแบบการใช้ความสามารถส่วนตัวโดยแท้จริง ส่งผลให้การถ่ายทอดความรู้เป็นไปอย่าง ไม่ชัดเจนและไม่มีรูปแบบให้ผู้เริ่มเรียนยึดเป็นหลัก เมื่อมีการพัฒนาหลักสูตรจึงได้นำข้อค้นพบ ดังกล่าวมาเป็นหลักในการพัฒนา โดยเริ่มด้วยการรู้จักเครื่องดนตรี ลักษณะการจับเครื่องดนตรี แต่ละประเภทและการเรียนตัวโน้ตดนตรีสากลเทียบเคียงเสียง ก่อนการจับ และการเล่นเครื่อง ดนตรีตามโน้ตแต่ละตัว จากนั้นจึงฝึกเล่นเครื่องดนตรีตามโน้ตเพลง ซึ่งผลของการทดลองใช้ หลักสูตร พบว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้รวดเร็ว และมีหลักในการจำวิธีการและโน้ตเพลง ทำให้ ผู้เรียนรู้สึกว่าการเรียนดนตรีเป็นเรื่องไม่ยาก

ส่วนการทดลองใช้หลักสูตรเพื่อนำ พบว่าถึงแม้จะมีความขัดข้องในเรื่องการจัดทำเนื้อหา ของหลักสูตร แต่ครูผู้สอนในโรงเรียนวัดจอมทอง มีความตั้งใจที่จะถ่ายทอดความรู้ด้านการพ้อง รำให้กับนักเรียน และเพื่อให้เป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนของนักเรียนหญิงกลุ่มหนึ่ง จึงตกลงใช้ หลักสูตรการพ้องหรือท่วงทำนองในการทดลองสอน ซึ่งคุณครูจิราลักษณ์ จันทร์แก้ว เป็นผู้มีความรู้ ในเรื่องการพ้องหรือท่วงทำนอง และมีความมุ่งมั่นที่จะถ่ายทอดความรู้การพ้องหรือท่วงทำนองให้กับ นักเรียน ประกอบกับโรงเรียนเห็นว่าการพ้องประเภทอื่นๆ มีโรงเรียนหลายโรงจัดสอนอยู่แล้ว หากโรงเรียนวัดจอมทองมีการสอนการพ้องรำพื้นเมืองที่แตกต่างออกไปจากที่ชุมชนมีอยู่จะทำให้ เกิดจุดเด่นกับโรงเรียน และตัวนักเรียนในการที่จะนำไปแสดงร่วมกับหน่วยงานอื่นในท้องถิ่น อีกด้วย ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอแนวคิดนี้ต่อเวทีรายงานความก้าวหน้าของการวิจัย ครั้งที่ ๑ และ ในเวทีเห็นว่าสามารถจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้ถึงแม้ว่าจะเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่นใกล้เคียง กัน เนื่องจากเป็นความต้องการของโรงเรียน และผู้เข้าร่วมเวทีเห็นว่าศิลปะการพ้องรำใด ๆ ก็ตาม จะเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมให้นักเรียนมีจิตใจที่อ่อนโยนและเป็นพื้นฐานให้นักเรียนได้เรียนรู้ ศิลปะ และวัฒนธรรมอื่นๆ ต่อไปได้ ดังนั้นผู้วิจัย และคุณครูจิราลักษณ์ จันทร์แก้ว ครูโรงเรียน วัดจอมทอง ตำบลบ้านแหวน จึงร่วมกันจัดทำร่างหลักสูตร และดำเนินการทดลองสอน

ในโรงเรียน ผลที่ได้จากการทดลองใช้หลักสูตร พบว่า ผู้เรียนมีความพึงพอใจกับหลักสูตรเพื่อนรำคิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว และสามารถไปแสดงในงานต่าง ๆ ของชุมชนได้ เป็นที่ชื่นชมของชุมชนอย่างยิ่งและที่สำคัญก็คือ พบว่า ผู้เรียนมีความสุขในการเรียนเพื่อนรำ เกิดความภาคภูมิใจในตนเอง เรียนรู้ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน สามารถทำงานเป็นทีมได้เป็นอย่างดี ซึ่งเห็นได้จากการที่นักเรียนช่วยกันขออนุญการเพื่อนรำ และคอยดูแลเพื่อนที่เป็นนักเรียนพิเศษสม่ำเสมอ ดังที่ นักเรียนคนหนึ่งพูดในการแสดงเพื่อนรำ ณ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ว่า “เอ น้อง สร้อยปุด มาพี่จะเยื่อ” และ “เฮมาคู่กันแล้ว ไข่ก้อ ปักตวยกันเน้อ” เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบว่า การเพื่อนรำยังช่วยให้นักเรียนพิเศษ (retard student) มีพัฒนาการในการเข้าสังคมกับกลุ่มเพื่อนได้ดีขึ้น มีสมาธิในการเรียนรู้นานขึ้น และมีความมั่นใจในตัวเอง ด้านการแสดงเพิ่มขึ้นอีกด้วย ส่งผลให้นักเรียนผู้นี้เป็นที่ยอมรับในกลุ่มเพื่อนมากยิ่งขึ้น

สรุปผลการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ในรูปแบบต่าง ๆ มีข้อค้นพบจากการดำเนินกิจกรรม ทดลองใช้หลักสูตรดังนี้

ตารางที่ ๔.๔ รูปแบบการทดลองใช้หลักสูตร

ขั้นตอน	แบบที่ ๑	แบบที่ ๒	แบบที่ ๓
วิพากษ์หลักสูตร	✓	✓	✓
ปรับปรุงหลักสูตร	✓	✓	✓
กลุ่มทดลอง	ในโรงเรียน	เยาวชนนอกห้องเรียน	เยาวชนนอกพื้นที่
ประเมินผลการใช้หลักสูตร	✓	✓	✓
ปรับปรุงลำดับกิจกรรมและอื่นๆ	✓	✓	✓
ปรับปรุงให้สมบูรณ์	✓	✓	✓
ผลงาน	หลักสูตรท้องถิ่นของตำบลบ้านแหวน		

นอกจากนี้ผู้วิจัยยังมีข้อสังเกตจากการดำเนินกิจกรรม ทดลองใช้หลักสูตร ดังต่อไปนี้

๑. หลักสูตรที่จะนำไปใช้ทดลองสอนในโรงเรียนจะต้องเป็นหลักสูตรที่สะดวกต่อการจัดการเรียนให้นักเรียนของโรงเรียน หากโรงเรียนมีกิจกรรมตามนโยบายของทางราชการเพิ่มขึ้นมา ทำให้ไม่สามารถจัดการด้านเวลาให้นักเรียนได้เรียนรู้อะไรในท้องถิ่นได้อย่างสม่ำเสมอ

เพราะทุกกิจกรรมที่ลงสู่โรงเรียนต้องการเวลาของนักเรียนในการร่วมกิจกรรมทำให้นักเรียนไม่มีเวลาเพียงพอ และจะเป็นการขัดแย้งความรู้ แทนที่ผู้เรียนจะได้เรียนอย่างมีความสุข

๒. หลักสูตรของท้องถิ่นอาจไม่ต้องนำไปทดลองสอนหาความเชื่อมั่นด้วยการสอนแต่ภายในโรงเรียน อาจนำไปทดลองสอนกับกลุ่มสนใจอื่นๆ ทั้งนี้เพราะจุดประสงค์ข้อหนึ่งของหลักสูตรท้องถิ่นก็เพื่อเป็นการถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้กับคนรุ่นหลังได้สืบทอดและเพื่อมิให้ความรู้ดังกล่าวสูญหายไป ประกอบกับเยาวชนในตำบลบ้านแหวนเมื่อจบการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้วมักจะออกมาประกอบอาชีพ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว หรือหากได้ศึกษาต่อก็มักจะประกอบอาชีพเสริมเพื่อจะได้มีรายได้เพียงพอต่อการใช้จ่ายในการศึกษาระดับสูงต่อไป

๓. การทดลองใช้หลักสูตรในการสอนในชุมชนเดียวกันที่ละหลายหลักสูตร และกลุ่มผู้รับการทดลองเป็นบุคคลที่อยู่ในแวดวงเดียวกันทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้รับการทดลองตามที่คาดหมาย จึงจำเป็นต้องปรับแผนการทดลองใช้หลักสูตรให้อยู่ในรูปของการนำไปเผยแพร่และสอบถามความคิดเห็นจากผู้รับการเผยแพร่

ในขั้นนี้คณะผู้วิจัยยังได้ร่วมกันพัฒนาแบบประเมินผลการใช้หลักสูตร โดยมีครูผู้สอนนักเรียนกลุ่มเยาวชน กลุ่มประชาชนที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร และกลุ่มผู้สนใจนอกชุมชนร่วมประเมินผล ผู้วิจัยได้ประเมินโดยใช้แบบประเมินที่สร้างขึ้น การสังเกต และการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถสรุปผลการทดลองใช้หลักสูตรด้วยการใช้แบบประเมินได้ ดังนี้

ผลการนำหลักสูตรไปทดลองใช้ในรูปแบบต่างๆ กัน พบว่า ชุมชนมีความพึงพอใจในรูปแบบของหลักสูตร เฉลี่ย ร้อยละ ๘๕.๖ ความเหมาะสมของภาษาที่ใช้ในแต่หลักสูตร ร้อยละ ๘๑.๒ ความถูกต้องของเนื้อหา ร้อยละ ๑๐๐ ความเหมาะสมของกิจกรรม ร้อยละ ๘๐.๔ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากการใช้หลักสูตร ร้อยละ ๑๐๐ ผลผลิตที่ได้จากการใช้หลักสูตร ร้อยละ ๕๗.๑ และความเหมาะสมของระยะเวลา ร้อยละ ๖๕.๐

กิจกรรมที่ ๕ การคืนความรู้สู่ชุมชน

กิจกรรมคืนองค์ความรู้สู่ชุมชนมีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาของหลักสูตร และการยอมรับในความรู้ของชุมชนอีกครั้ง นอกจากนี้ยังเป็นการเผยแพร่ผล การวิจัย ผลของการมีส่วนร่วมของชุมชน และเป็นการสร้างความมั่นใจให้กับชุมชนในการมีส่วนร่วมต่อการจัดการศึกษาของชุมชนเพิ่มขึ้น และรวมถึงเป็นการมอบหลักสูตรท้องถิ่นที่จัดทำเป็นเว็บไซต์ (Web Site) รูปเล่ม หลักฐานที่สมบูรณ์ เพื่อให้ชุมชนได้เก็บไว้ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ต่อไป หรือเก็บไว้เป็นข้อมูลในการจัดการศึกษาของชุมชน ต่อไปอีกด้วย

การคืนความรู้สู่ชุมชนครั้งนี้ผู้วิจัยได้จัดทำเป็นระยะๆ ตามผลของความสำเร็จในการจัดทำหลักสูตร ดังต่อไปนี้

๕.๑ หลักสูตรการแกะสลักพระไม้

การคืนองค์ความรู้สู่ชุมชนของหลักสูตรนี้ได้จัดทำ ขึ้นในครั้งแรกพร้อมกับการวิพากษ์หลักสูตร เมื่อวันที่ วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๕ ณ ห้องประชุมของที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน โดยมีครูภูมิปัญญาของท้องถิ่นมารับฟังและวิพากษ์ความถูกต้องของข้อมูล และให้คำแนะนำเสริมเพิ่มเติมจนเป็นที่ยอมรับของกลุ่มผู้แกะสลักไม้ จากนั้นจึงนำความรู้ไปคืนสู่ชุมชนอีกครั้งหนึ่งในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ในครั้งนี้เป็นการนำผลงานวิจัยของโครงการไป แสดง ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน พบว่า ประชาชนให้ความสนใจ และมีความภาคภูมิใจในภูมิความรู้ของตนเองอย่างยิ่ง ส่งผลถึงการเกิดแนวคิดที่จะให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาของชุมชนต่อไป

๕.๒ หลักสูตรดนตรีพื้นเมือง

สำหรับหลักสูตรดนตรีพื้นเมืองนั้นไม่สามารถนำองค์ความรู้คืนสู่ชุมชนในรูปของการพิจารณาเอกสารหลักสูตรได้ เนื่องจากครูภูมิปัญญาขอให้นำหลักสูตรไปให้ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นนักวิชาการพิจารณาเพื่อที่ว่าหลักสูตรดังกล่าวจะได้อยู่ในรูปแบบกิ่งสากล อันจะส่งผลให้การถ่ายทอดสู่เยาวชนเป็นเรื่องที่สะดวก ง่ายต่อความเข้าใจ และเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักสากล ดังนั้นหลักสูตรนี้จึงได้รับการวิพากษ์เนื้อหาหลักสูตร จากผู้ช่วยศาสตราจารย์ประสิทธิ์ เลียวศิริพงษ์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์รัชชิต แม้นมาลัย อาจารย์ประจำภาควิชาดนตรีของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ โดยเฉพาะผู้ช่วยศาสตราจารย์ประสิทธิ์ เลียวศิริพงษ์ เป็นผู้ได้รับการยกย่องให้เป็นครูภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านดนตรีไทยของจังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย อย่างไรก็ตามผู้วิจัยได้ดำเนินการคืนความรู้สู่ชุมชนด้วยการนำนักเรียนของโรงเรียนวัดจอมทอง ที่เรียนหลักสูตรดนตรีไปแสดงดนตรีพื้นเมืองให้ชุมชนได้รับชม ณ วัดจอมทอง ในวันที่ ๑๐ เมษายน ๒๕๕๕ พบว่า ชุมชนมีความภาคภูมิใจที่เยาวชนสามารถเรียนรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี และนักเรียนก็มีความภาคภูมิใจที่ได้รับคำชื่นชมจากผู้ใหญ่

๕.๓ หลักสูตรการฟ้อนรำพื้นเมืองของชุมชน

การคืนความรู้ด้านการฟ้อนรำสู่ชุมชนของหลักสูตรการฟ้อนหรือภูญาไชยนี้อยู่ในรูปแบบของการนำนักเรียนที่ฝึกการฟ้อนหรือภูญาไชยไปร่วมแสดงในงานหรือกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นในชุมชน และนอกชุมชน เช่น งานวันเด็ก งานแสดงนิทรรศการ และงานประจำปีของโรงเรียน เป็นต้น ผลจากการนำความรู้คืนสู่ชุมชนในรูปแบบการนำเสนอการแสดงนี้เป็นที่พึงพอใจของทั้ง นักเรียน โรงเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน และจากการสอบถามความพึงพอใจโดยใช้

แบบสอบถามพบว่า ทุกฝ่ายมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก และต้องการให้โรงเรียนถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปการฟ้อนรำให้กับนักเรียนทุกคน สำหรับเรื่องการฟ้อนหริภุญไชย ที่มีบางฝ่ายเห็นว่าเป็นภูมิปัญญาของชุมชนในจังหวัดลำพูน ซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับชุมชนบ้านแหวนนั้น จากกิจกรรมการนำความรู้คืนสู่ชุมชนอีกครั้ง เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนผู้วิจัยได้นำเสนอเรื่องนี้อีกครั้งหนึ่ง และได้ข้อสรุปว่าการถ่ายทอดศิลปการฟ้อนรำให้กับนักเรียนเป็นเรื่องที่ได้อยู่แล้ว ศิลปะการฟ้อนหริภุญไชยเป็นภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดข้ามชุมชนได้ในขณะที่โรงเรียน และบุคลากรในโรงเรียนมีความพร้อมที่จะจัดการเรียนการสอนในเรื่องนี้และต้องการการสนับสนุน จึงถือว่าการจัดการเรียนการสอนตามความต้องการของชุมชนด้วย

๕.๔ หลักสูตรการเดินสันตกแต่งผลิตภัณฑ์

สำหรับการคืนความรู้สู่ชุมชนของหลักสูตรการเดินสันตกแต่งผลิตภัณฑ์นั้นคณะผู้วิจัยได้นำหลักสูตรที่ปรับแก้เรียบร้อยแล้วไปนำเสนอต่อชุมชนในวันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๐ และในวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ณ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนพร้อมกับหลักสูตรอื่น ๆ ผลของการนำเสนอครั้งนี้ พบว่า ผู้นำของชุมชน ประชาชน ฝ่ายจัดการศึกษาของชุมชน ตลอดจนครูภูมิปัญญาที่มาร่วมงาน มีความพึงพอใจในระดับมาก และเห็นด้วยเป็นอย่างยิ่งที่มีการนำความรู้เผยแพร่ทาง เว็บไซต์ (Web Site) เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของภูมิปัญญา เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งนับว่าเป็นการให้ถ่ายทอดความรู้แบบผสมผสานกันระหว่างวิทยาการพื้นบ้านและวิทยาการสากล นอกจากนี้ยังถือว่าการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านภูมิปัญญาการเดินสันตกแต่งผลิตภัณฑ์กับชุมชนอื่นได้อย่างกว้างขวาง อันจะนำไปสู่การพัฒนาภูมิปัญญาให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของโลกด้วย

๕.๕ หลักสูตรมัลติเทคส์ชุมชน

การคืนความรู้สู่ชุมชนที่ทำได้ผลไม่เต็มที่นัก คือ หลักสูตรมัลติเทคส์ชุมชนทั้งนี้เนื่องจากหลักสูตรดังกล่าวเป็นหลักสูตรภาษาอังกฤษ แต่ประชาชนไม่สามารถให้ข้อมูลสะท้อนกลับในเรื่องของตัวภาษาได้ ผลที่ได้จากการคืนความรู้ คือ ชุมชนมีความพึงพอใจในระดับมาก ที่คณะผู้วิจัยนำความรู้ของท้องถิ่นมาจัดทำเป็นหลักสูตรภาษาอังกฤษ และเชื่อมั่นว่านักเรียนจะมีความสามารถใช้ภาษาในการสื่อสาร และอธิบายความรู้ของชุมชนกับนักท่องเที่ยวต่างชาติได้ นอกจากนี้ฝ่ายการศึกษาของชุมชน เห็นควรที่โรงเรียนต่างๆ ของชุมชนจะได้นำไปเป็นแหล่งข้อมูลประกอบกับหลักสูตรแกนกลางในการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนด้วย

ภาพที่ ๔.๒ การคืนความรู้หลักสูตรมัธยมศึกษาชุมชน

สรุปผลจากการคืนความรู้สู่ชุมชน พบว่าชุมชนมีความพึงพอใจกับการที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่เข้าไปช่วยเหลือชุมชนด้านการศึกษา ชุมชนมีความสุขที่ได้รับการยกย่องและมีความสุขที่บุคคลภายนอกเล็งเห็นความสำคัญของครูภูมิปัญญาและความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ส่งผลให้มีการตื่นตัวในการให้ความร่วมมือในการจัดการศึกษาของชุมชนโดยชุมชน ส่วนเยาวชนในชุมชนก็ตื่นตัวในการที่จะเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชนอีกด้วย ดังที่ ผู้เข้าร่วมประชุมกล่าวว่า “ดีแล้วเด็ก ๆ จะได้ไม่ลืมของเก่า” “ทุกโรงเรียนควรนำไปใช้สอนบ้าง” “น่าจะทำหลักสูตรอื่นอีกนะ” “จะได้ปามีเรื่องของบ้านเฮาฟ่อง” และจากการประเมินความพึงพอใจด้วยแบบสอบถาม พบว่านักเรียนมีความพึงพอใจ ระดับมาก ร้อยละ ๑๐๐ ประชาชนมีความพึงพอใจ ร้อยละ ๙๖.๔ และผู้นำชุมชนพึงพอใจร้อยละ ๙๕.๑

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒

การศึกษาและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

จากการประชุมร่วมกันระหว่างคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนและนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘ ทั้งสองฝ่ายได้ร่วมกันวางแผนการดำเนินการวิจัย ซึ่งขณะนั้น นายสมบุรณ์ รอบรู้ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ผลจากการประชุมแบบมีส่วนร่วมในครั้งนั้น มีผู้เข้าร่วมประชุมหลายฝ่าย เช่น คณะกรรมการขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ครูการศึกษานอกโรงเรียน ครูภูมิปัญญาที่ปรึกษาผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน และพัฒนาชุมชน ทำให้ได้ชุดโครงการวิจัยเพื่อนำเสนอขอการสนับสนุนงบประมาณ จากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๔ แผนชุดโครงการวิจัย

ระหว่างที่รอผลการพิจารณาสนับสนุนงบประมาณประจำปี ๒๕๕๕ ได้มีการเลือกตั้งนายกองค์การบริหารส่วนตำบลใหม่ คือ นายสมศักดิ์ กันทา ได้รับเลือกให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ต่อจากนายสมบูรณ์ รอบรู้ ด้วยเหตุนี้นักวิจัยจึงต้องจัดประชุมเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน การแสวงหาความร่วมมือและการมีส่วนร่วมเพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่อีกครั้ง การประชุมครั้งนี้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวนคนใหม่ และยังคงได้รับความร่วมมือจากนายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนก่อน ตลอดจนความร่วมมือที่ดีจากคณะกรรมการองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งมีทั้งผู้ที่เคยดำรงตำแหน่งในสมัยก่อนและผู้ที่เข้ามาเป็นคณะกรรมการใหม่ ทำให้การสร้างความเข้าใจเป็นไปได้ด้วยดี เกิดความรู้สึกที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่อไป

ผลจากการประชุมครั้งนี้ที่ประชุมเห็นชอบในแผนการวิจัย และได้นำโครงการวิจัยนี้เข้าที่ประชุมสภาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน เพื่อกำหนดแนวทางการสนับสนุน จากนั้นที่ประชุมได้นัดหมายอีกครั้งในวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๕๔ เพื่อกำหนดรายละเอียดในการดำเนินการและกำหนดตัวผู้ประสานงานในท้องถิ่นกับนักวิจัย ให้มีความสามารถตรงกับสาขาที่เกี่ยวข้อง สำหรับโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ที่ประชุมเห็นชอบให้ นายสว่าง ชีรา และนายสว่าง สายคำอ้าย เป็นผู้ประสานงานในฝ่ายองค์การบริหารส่วนตำบล โดยมีหน้าที่ประสานงานให้นักวิจัยได้พบกับปราชญ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและประสานการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ยังช่วยค้นหานักวิจัยในท้องถิ่นเพื่อทำงานร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่อีกด้วย

ภาพที่ ๔.๓ การประชุมแบบมีส่วนร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน

ในขั้นตอนนี้ พบว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากสถานการณ์ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการประชุม และร่วมวางแผนดำเนินการ
๒. การมีส่วนร่วมโดยการได้รับการกำหนดให้เป็นกรรมการ
๓. การได้รับข้อมูล ข่าวสาร ที่ชัดเจน และเห็นประโยชน์
๔. การมีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้ริเริ่ม (ความเป็นผู้นำ หรือ ผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการ ส่งเสริมกระบวนการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในขั้นตอนนี้ ดังนี้

๑. ติดตามผู้ที่มีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้ริเริ่มที่มีความเป็นผู้นำ หรือ เป็นผู้ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) ของชุมชน ด้วยการให้เกียรติเป็นที่ปรึกษา หรือเป็นผู้ร่วมดำเนินโครงการวิจัย เช่น หลักสูตรดนตรีล้านนา หลักสูตรการแกะสลักพระไม้ เป็นต้น ผลที่ตามมาคือผู้ที่เป็นผู้ริเริ่มได้ชักชวนผู้อื่นในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ อีกด้วย

๒. สื่อสารกับผู้มีส่วนร่วมอยู่ตลอดเวลา และจัดการพบปะให้กับผู้ที่มีส่วนร่วมเป็นระยะเพื่อสานพลังความร่วมมือให้ดำเนินต่อไป

๓. กำหนดบทบาทให้ผู้มีส่วนร่วมแต่ละคนให้ชัดเจน และติดตามการดำเนินบทบาทเป็นระยะด้วย

อย่างไรก็ตามการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ของการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นทั้ง ๕ หลักสูตรนั้น ผู้วิจัยจะแสดงผลการศึกษา และการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวนในการจัดทำหลักสูตรตามกิจกรรมที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้ตามกรอบแนวคิดของการสร้างและการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน โดยจะแยกการนำเสนอ ดังนี้

๑. ขั้นตอนการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น
๒. ขั้นตอนการวางแผนการจัดทำหลักสูตร
๓. ขั้นตอนการวิพากษ์หลักสูตร
๔. ขั้นตอนการทดลองใช้หลักสูตร
๕. ขั้นตอนการคืนความรู้สู่ชุมชน

๑. การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

๑.๑ ขั้นตอนการจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดเวทีสำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้จัดทำขึ้นในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๕๘ ณ วัดท่าศรีบุญเรือง ตำบลบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ โดยโครงการย่อยในชุด “โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาวิสาหกิจชุมชนบ้านแหวน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ คู่ความยั่งยืน” ได้ร่วมมือกันจัดเวที เป็นผลทำให้การลงพื้นที่สำรวจความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เกิดความซ้ำซ้อน เพราะจะทำให้ชุมชนเกิดความเบื่อหน่าย และชุมชนจะเกิดความรู้สึกถูกแทรกแซงวิถีชีวิตด้วยกิจกรรมจากองค์กรภายนอก หลังจากนั้นผู้วิจัยแต่ละโครงการได้ดำเนินการสำรวจชุมชนในเชิงลึก ตามวัตถุประสงค์ของโครงการ โดยโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้สำรวจความคิดเห็นของผู้บริหาร โรงเรียนในตำบลบ้านแหวนในเรื่องการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (Focus group Discussion) และเมื่อได้รับความเห็นชอบจึงดำเนินการปรึกษาผู้สอน เพื่อหาแนวทางการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

ภาพที่ ๔.๔ การสนทนาและสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหาร โรงเรียนในตำบลบ้านแหวน

ผลจากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา พบว่าเมื่อโครงการวิจัยมีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงทุกระดับ มีความชัดเจนในการดำเนินงาน มีการวางแผนกำหนดตัวบุคคล และกำหนดกลุ่มที่เป็นแหล่งข้อมูล รวมถึงการชี้แจงให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่จะตกอยู่กับชุมชน โดยเฉพาะกับเยาวชน ทำให้ชุมชนซึ่งมองเห็นปัญหาวิถีชีวิตของเยาวชนยุคใหม่ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่น่าพึงพอใจ จึงทำให้เกิดแรงผลักดันที่จะช่วยเหลือหลอมเยาวชนยุคใหม่ ให้อยู่ในวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาหลายรุ่นอย่างสันติสุข และมีอาชีพเลี้ยงตัวเอง พึ่งตัวเองได้ต่อไป นอกจากนี้ความรู้สึกรักของชุมชนที่ว่าวัฒนธรรมเดิมกำลังถูกรอบงำจากวัฒนธรรมตะวันตกและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทำให้ผู้คนในชุมชนหันไปสนใจสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งได้มาด้วยการแลกเปลี่ยนกับวิถีชีวิตที่เร่ร่อนและการยึดติดกับวัตถุนิยม เกิดความห่างเหินในครอบครัว ทำให้ชุมชนเห็นความจำเป็นที่จะร่วมมือกันพลิกฟื้นวิถีชีวิตแบบเดิม โดยหวังว่าวิธีการดังกล่าวจะช่วยหยุดยั้งเยาวชนให้หันกลับมาพิจารณา และเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาของท้องถิ่นที่เหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่นและตัวตนของผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ อันจะส่งผลให้คนยุคใหม่เกิดความเข้มแข็งด้านจิตใจ มีสำนึกและความภาคภูมิใจต่อท้องถิ่นของตน รวมถึงมีความเป็นตัวตนที่ไม่หลงไหล เอนเอียงไปกับกระแสสังคมโดยง่าย ซึ่งผลจากการศึกษาค้นคว้าพบว่า สอดคล้องกับการศึกษาของ สุชาดา จักรพิสุทธิ์ ในบทความวิจัยที่ลงใน เว็บไซต์ (Web Site) http://www.vijai.org/articles_data/ เมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๐ ที่พบว่า “...ชุมชนคือวัดหรือ อบต. หรือพ่อค้าแม่ขายรอบโรงเรียนก็ได้ โดยนัยยะนี้ก็คือ ชุมชนหมายถึงกลุ่มคนนอกเหนือจากครูและโรงเรียน ที่มีความต้องการจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแก่เยาวชน ขอแค่เพียงครูและโรงเรียนเปิดพื้นที่ให้แก่ผู้คนหลากหลายนอกโรงเรียน แล้วค้นหาความต้องการร่วมของเขาเหล่านั้น โรงเรียนอาจจะพบว่า เด็กและผู้ปกครองที่เป็นชนชั้นกลางหรือคนในศูนย์กลางเมือง อยากได้หลักสูตรการละคร หลักสูตรโยคะเพื่อสุขภาพฯ ถ้าเช่นนั้นก็พึงเอาความต้องการร่วมนี้เป็นตัวตั้งในการจัดทำพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นนั้นต่อไป ด้วยเหตุว่าหลักสูตรท้องถิ่นไม่ได้หมายถึงหลักสูตรภูมิปัญญาเท่านั้นและหลักสูตรภูมิปัญญาไม่ได้หมายถึงความรู้เก่าที่ต้องอนุรักษ์เท่านั้น หากแต่หลักสูตรท้องถิ่นในความหมายที่ถูกต้อง คือ สิ่งที่ชุมชนสนใจใฝ่เรียนรู้ร่วมกันบนฐานของเจตจำนงร่วมกันว่าจะเป็นการเรียนรู้ที่ให้ความสุข สนองความต้องการ และแก้ปัญหาของกลุ่มร่วมกันได้ หรือหลักสูตรท้องถิ่นคือ “ความต้องการร่วม” นั่นเอง...”

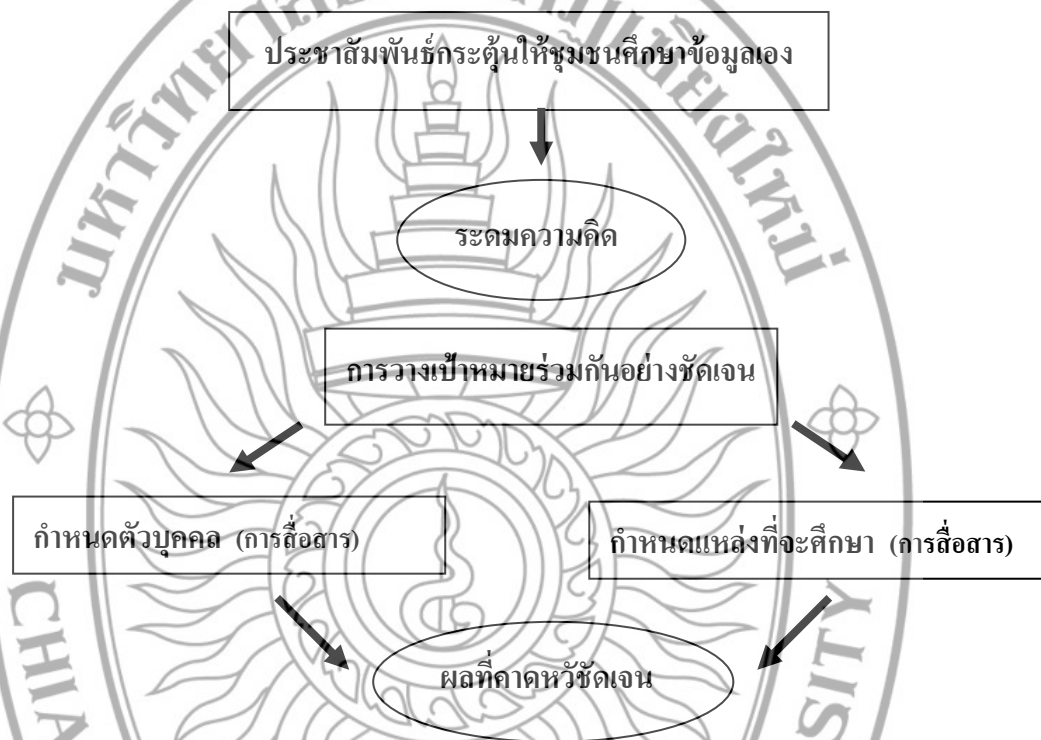
ภาพที่ ๔.๕ การปรึกษาหารือกับครูโรงเรียน

ส่วนผลจากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา จากผู้บริหารโรงเรียน และครูในโรงเรียน พบว่า การจะมีส่วนร่วมในเรื่องการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนั้นจะต้องมีนโยบายจากส่วนกลาง มีการสนับสนุนจากเขตพื้นที่การศึกษา หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาก่อน จึงจะส่งผลให้เกิดการดำเนินการเรื่องหลักสูตรท้องถิ่นในโรงเรียนถึงแม้ว่าครูจะมีภารกิจในโรงเรียนมากมายแล้วก็ตาม แต่หากว่าไม่มีนโยบายดังกล่าว การจะหาผู้ที่เป็นตัวกระตุ้น (Change Agent) ให้เกิดการพัฒนานี้ได้ไม่่ง่ายนัก อย่างไรก็ตามบางโรงเรียนก็มีผู้ที่คิดริเริ่มจัดทำกิจกรรมที่ต่างไปจากชีวิตประจำวันเดิมๆ เช่น คุณครูจิราลักษณ์ จันทรแก้ว ที่ต้องการสอนการพ้อนรำให้ต่างไปจากโรงเรียนอื่นๆ คุณครูจิราลักษณ์ ก็จะเริ่มหาแนวร่วมในการดำเนินกิจกรรม เพราะผู้ที่คิดริเริ่มกิจกรรมใด ๆ ในโรงเรียนก็ตามมักจะแสวงหาการมีส่วนร่วมก่อน โดยเริ่มจากการระดมความคิดในกลุ่มผู้สนใจในเรื่องเดียวกัน เพราะทุกคนมีความเชื่อว่า ไม่ว่าใครก็ตามไม่สามารถที่จะทำกิจกรรมใด ๆ ได้โดยลำพัง หลังจากนั้นจึงจะได้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมตามมาและหากกิจกรรมประสบผลสำเร็จ ผู้ที่นั่งอยู่ข้างนอกในครั้งแรกก็จะเริ่มขยับเข้ามามีส่วนร่วมที่ใกล้ชิดกันมากขึ้น

สิ่งที่เป็นความจำเป็นในการที่จะสนับสนุนการมีส่วนร่วม คือ ให้แต่ละฝ่ายเห็นประโยชน์ของการมีส่วนร่วมกัน แล้วเกิดผลดีมากกว่าค่าใช้จ่ายที่เสียไป ดังนั้นผู้ที่ต้องการการมีส่วนร่วมจะต้องไวต่อความรู้สึกที่จะจงใจ กระตุ้นความสนใจให้ทุกฝ่ายเห็นคุณค่าของงานที่จะทำ จูงใจให้เห็นว่าการที่ร่วมกันดำเนินการนี้ไม่ได้ใช้เวลาส่วนใหญ่ของแต่ละคนที่ต้องทำอาชีพของเขา รวมถึงมีการสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (participatory communication) เป็นประจำ ได้แก่การสนทนาในรูปแบบโต้ตอบระหว่างบุคคล หรือกลุ่มบุคคล ทั้งต้องมีทักษะในการคิด ฟัง และเคารพความคิด

ของผู้อื่น อันจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ และนำไปสู่การเกิดจิตสำนึกสาธารณะ (Public conscious) ร่วมกันได้ ซึ่งสามารถสรุปขั้นตอนและรูปแบบการมีส่วนร่วมดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๕ การมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวนขั้นตอนการจัดเวทีสำรวจ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

๑.๒ ขั้นตอนการวางแผนการจัดทำหลักสูตร

ในขั้นการวางแผนการจัดทำหลักสูตร พบว่า มีกระบวนการการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นจากการกำหนดความรับผิดชอบในกิจกรรมการวิจัย และการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ผู้วิจัยไม่ได้คาดหมายมาก่อน เช่น เมื่อคณะผู้วิจัยลงปฏิบัติการกิจกรรมในพื้นที่จะมีผู้สนใจเข้าร่วมด้วยความอยากรู้อยากเห็น และเกิดความคิดในการที่จะให้ความร่วมมือตามมา จึงทำให้ค้นพบว่าประชาชน ผู้ปกครองมีความพร้อมเสมอในการที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ ก็ตามของชุมชนตามที่ตนเองมีความรู้ความสามารถ และเมื่อชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมแล้วพบความพึงพอใจในการมีส่วนร่วมก็มักจะชักชวนเครือญาติหรือเพื่อนบ้านให้มาร่วมกิจกรรมด้วย เพราะชุมชนชนบทมีวัฒนธรรมเดิม คือระบบเครือญาติที่สัมพันธ์กันในการทำการเกษตรและการพึ่งพาอาศัยกันในด้านทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทจะมีวัฒนธรรมผสมผสานในเชิงการเกษตร รายย่อย การขายแรงงาน และการทำธุรกิจรายย่อย มีการพึ่งพาความเป็นชุมชนเมืองในด้านธุรกิจ

แต่ยังคงมีการพึ่งพาธรรมชาติร่วมกันอยู่ในระดับสูง และยังคงเหลือความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติและความสัมพันธ์ใหม่ในกลุ่มสังคม และธุรกิจในเมือง ซึ่งชุมชนบ้านแหวนเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท จึงทำให้มีความพร้อมในการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะเมื่อการมีส่วนร่วมนี้จะส่งผลให้ชุมชนและเยาวชนมีจิตสำนึกรักท้องถิ่น และมีอาชีพเสริมเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้อีกด้วย

ขั้นตอนนี้เป็นดำเนินการเพื่อให้ได้วิธีการและการวางแผนการจัดทำหลักสูตรรวมถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับชุมชนให้มากที่สุด ดังนั้นการสร้างการมีส่วนร่วมคือการเสนอให้ชาวบ้านแบ่งกลุ่ม เพื่อนำเสนอวิธีการต่างๆ อภิปรายข้อดี ข้อด้อย และความเป็นไปได้ของหลักสูตร มีส่วนร่วมในการกำหนดขั้นตอนแต่ละขั้นตอน และมีความรับผิดชอบร่วมกัน ผลที่ได้ก็คือ แผนการจัดทำหลักสูตรแต่ละขั้นตอนและกำหนดให้มีความรับผิดชอบที่เป็นแกนหลักที่ควรจะต้องประสานงานต่อไปร่วมกันในรายละเอียด

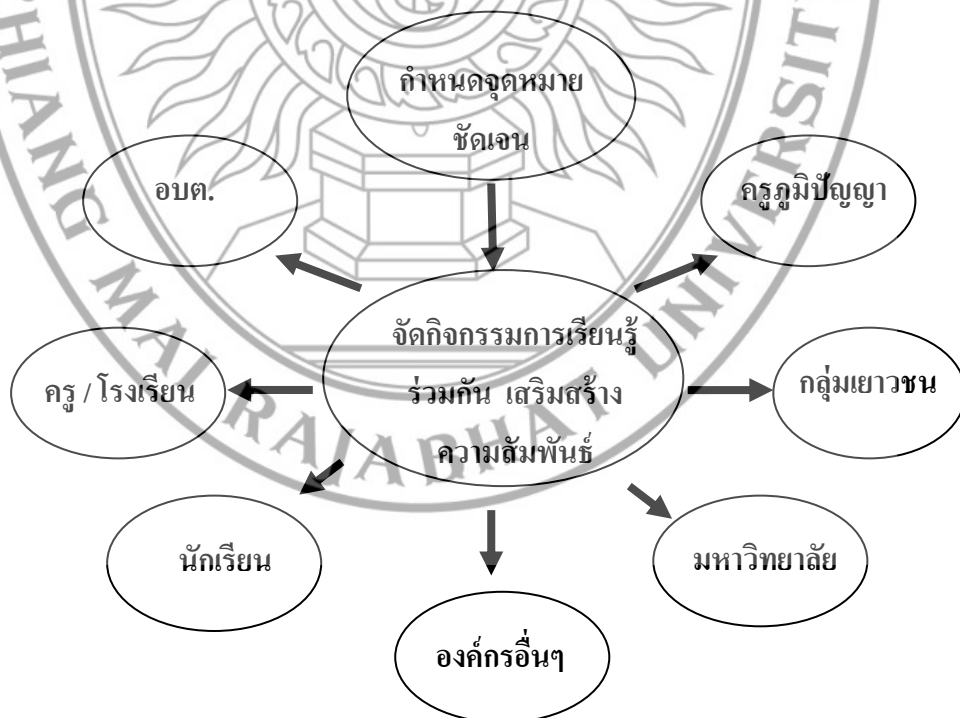
นอกจากนี้ ยังพบว่าการอาศัยการมีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเฉพาะกลุ่มและประชาชนในชุมชนบ้านแหวนเพียงอย่างเดียวไม่พอเพียงที่จะทำให้บรรลุถึงความสำเร็จในการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรให้สมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องจากขีดจำกัดของความรู้ในการจัดทำหลักสูตร ดังนั้นจึงต้องแสวงหาการมีส่วนร่วมจากบุคคลและองค์กรภายนอก เช่น นักวิชาการคอมพิวเตอร์ นักวาดภาพ นักศึกษา ผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตรท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา มาช่วยในการจัดทำให้เกิดความสมบูรณ์ ซึ่งการมีส่วนร่วมดังกล่าวนี้ทำให้เกิดเครือข่ายในการมีส่วนร่วมกันสร้างและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามสาขาวิชาเช่น นักวาดภาพ ได้เรียนรู้การนำภาพวาดไปเผยแพร่ในเว็บไซต์ (Web Site) นักวิชาการคอมพิวเตอร์ ได้เรียนรู้งานศิลปะของท้องถิ่นและนำไปเชื่อมโยงกับความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ ส่วนชุมชนเองก็เกิดการเรียนรู้ถึงวิธีการที่หลากหลายที่จะนำมาช่วยในการบันทึกความรู้ไว้มิให้สูญหายไป รวมถึงการมองเห็นช่องทางในการจัดทำและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นด้วยตนเองอีกด้วย

เมื่อวิเคราะห์ด้านองค์ประกอบของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น พบว่าหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านแหวน มีองค์ประกอบของหลักสูตรสอดคล้องตามที่กรมวิชาการได้กำหนดไว้ว่า “หลักสูตรสถานศึกษาจะต้องมีองค์ประกอบ ดังนี้ วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย โครงสร้างของหลักสูตร ซึ่งในส่วนนี้ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ สารการเรียนรู้ กับเวลาเรียน การจัดประสบการณ์ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ สื่อ แหล่งการเรียนรู้ และการประเมินผล และการบริหารจัดการหลักสูตร...” ในส่วนของการมีส่วนร่วมมีการดำเนินการเป็นไปตามเจตนารมณ์ของแนวทางการปฏิรูปการศึกษาที่ระบุไว้อย่างชัดเจนในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตราที่ ๒๕ มาตรา ๔๑ และมาตรา ๕๘ ที่มีความสอดคล้องกับ

พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามมาตราที่ ๓๐ และแผนปฏิบัติการตามมาตรา ๓๒ ที่ระบุว่า “...ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบททางวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน และการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าแนวทางการพัฒนาหลักสูตรในครั้งนี้ มีความสอดคล้องกับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดการศึกษากับภูมิปัญญาไทยไว้ว่า “ภูมิปัญญาไทย เป็นคุณค่าแห่งปัญญา เป็นภูมิธรรมแห่งแผ่นดินคู่กับคนไทย ดังนั้นการจัดการศึกษาที่มีสมดุลงานแห่งการเรียนรู้จะต้องทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในบริบทขององค์ความรู้ที่เป็นสิ่งทำให้สามารถเชื่อมโยงทุกสิ่งทุกอย่างเข้าด้วยกันและนำมาปรับใช้ในชีวิตจริงได้” (อ้างจาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๔๑ : ๓๖)

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในขั้นตอนนี้จึงสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบ มีการประสานงานผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๔.๖ ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีส่วนร่วม

๑.๓ ขั้นตอนการวิพากษ์หลักสูตร

สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในขั้นตอนการวิพากษ์หลักสูตร พบว่าหากเป็นหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับอาชีพในชุมชน เช่น หลักสูตรการแกะสลักพระไม้ และหลักสูตรการเดินเส้นตอกแต่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งชุมชนเป็นเจ้าของความรู้อยู่แล้วนั้น ชุมชนสามารถที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยความภาคภูมิใจและทุ่มเทการให้ความร่วมมือ เนื่องจากชุมชนรู้สึกว่าได้รับการให้เกียรติที่จะให้ความรู้แก่ผู้ที่ต้องการความรู้ที่มีอยู่ในตัวตน ดังเช่นครูภูมิปัญญาท่านหนึ่งกล่าวว่า “อาจารย์พ่อบุ๊หมด แต่เรื่องหนังสือพ่อบุ๊ดำ ถ้าอาจารย์เห็นพ่อบุ๊เป็นประโยชน์ก็ยินดี” ผู้วิจัยจึงดำเนินการวิพากษ์หลักสูตรเป็นสองรูปแบบ คือ การวิพากษ์หลักสูตรเชิงวิชาการ ดำเนินการวิพากษ์โดยผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ส่วนหลักสูตรที่เป็นเชิงวิชาชีพหลักสูตรดำเนินการวิพากษ์โดยผู้เชี่ยวชาญ และครูภูมิปัญญาในท้องถิ่น ตำบลบ้านแหวน ด้วยวิธีการเช่นนี้จึงทำให้การวิพากษ์เนื้อหาของหลักสูตรเป็นไปอย่างดียิ่ง

อย่างไรก็ตามหลักสูตรที่เป็นเชิงวิชาการ เช่น หลักสูตรดนตรีพื้นเมืองและหลักสูตรมัลกเทศก์ชุมชน ฉบับภาษาอังกฤษ พบว่า ได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชุมชน แม้จะมีการปฏิเสธที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกความเห็นเพื่อวิพากษ์หลักสูตรและไม่ค่อยได้รับข้อเสนอแนะจากผู้เข้าร่วมวิพากษ์หลักสูตรเท่าที่ควร ส่วนใหญ่จะบอกว่า “ดีแล้ว” “แล้วแต่อาจารย์” “มีอาจารย์มาทำให้ก็ดีมากแล้ว” แต่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจะสนใจประเด็นการนำไปใช้ที่ใดมากกว่า เช่น “อาจารย์จะให้ไปสอนโรงเรียนใดบ้าง” “โรงเรียนบ้านเฮาจะได้เรียนเมื่อใด” เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องจากชุมชนคิดว่าตนเองไม่มีความรู้ในเรื่องดังกล่าว แต่จะมีส่วนร่วมในการรับผลแสดงความชื่นชมที่ความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ได้ถูกบันทึกไว้เป็นหลักฐานและเป็นสมบัติของชุมชน

จากการค้นพบการปฏิเสธการมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นครั้งนี้ สอดคล้องกับที่ นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๔๖ : ๒๔) กล่าวว่า ฝ่ายที่ควรจะมีส่วนร่วมกลับไม่เข้าร่วมในกระบวนการนั้นๆ ด้วยเพราะ

๑. ไม่ทราบเรื่องการให้เข้าไปมีส่วนร่วมด้วย หรือไม่ทราบว่ามามีกิจกรรมนั้น

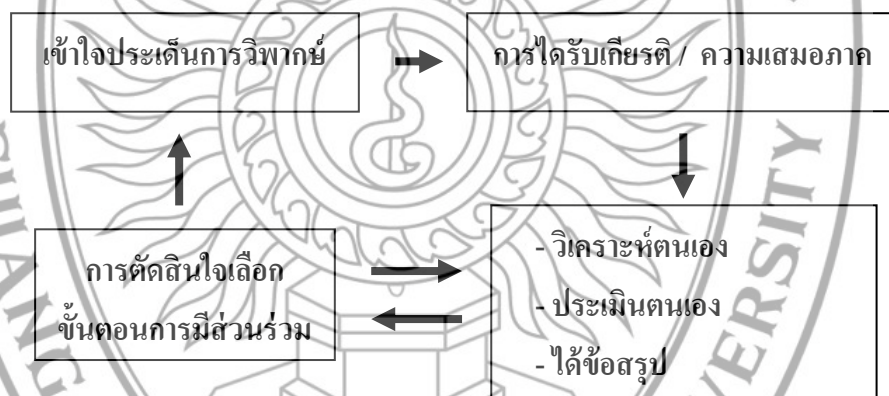
๒. กลัวว่าเมื่อเข้าไปมีส่วนร่วมแล้วจะเสียเวลา หรือเกิดความขัดแย้งหรือเสียผลประโยชน์

๓. กลัวว่ามีความแตกต่างทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น ฐานะต่างกัน การแต่งกาย การแสดงท่าทาง หรือเป็นคนละกลุ่ม คนละพวกกันทางเพศ ทางศาสนา ฯลฯ ยิ่งแตกต่างกันมาก มักทำให้การมีส่วนร่วมเป็นไปได้ยากมากยิ่งขึ้น

๔. ไม่ทราบว่าจะเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างไร เพราะไม่เคยมีการฝึกให้ร่วมพูดคุยกันอย่างเสมอภาคมาก่อน

ดังนั้นในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยจึงได้กระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมด้วยการให้เกียรติและให้กำลังใจแก่ผู้ที่ต้องการให้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น ให้อยู่กับวิทยาลักษณ์ลักษณะของรูปเล่มหลักสูตร สีส้น ภาพประกอบ ตลอดจนความชัดเจนของตัวอักษร เป็นต้น นอกจากนี้ยังสร้างบรรยากาศให้เป็นกันเองด้วยการขอให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจัดทำอาหารพื้นบ้านมาร่วมกันรับประทานในบางโอกาสที่มีการพบปะหรือประชุม ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมด้วยความเสมอภาคกัน ตามระดับภาคีของการมีส่วนร่วม ดังเช่นที่ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 27) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมหลายระดับ เช่น การเป็นสมาชิกกลุ่ม การเป็นสมาชิกที่เข้าร่วมประชุม การเป็นสมาชิกที่บริจาคเงินช่วยเหลือ การร่วมเป็นกรรมการ และการเป็นประธานกรรมการ เป็นต้น ดังที่ผู้วิจัยสรุปเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๑ การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการวิพากษ์หลักสูตร

๑.๔ ขั้นตอนการทดลองใช้หลักสูตร

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการทดลองใช้หลักสูตรนั้น พบว่าการมีส่วนร่วมนั้น มิได้ตั้งแต่ในระดับปฏิบัติไปจนถึงระดับนโยบาย ในระดับปฏิบัติได้แก่ การเป็นครูร่วมสอน ซึ่งหมายถึง การที่ครูภูมิปัญญาได้มีส่วนร่วมในการกำหนดบทเรียนและกิจกรรมการเรียนการสอนร่วมกับครูในโรงเรียน ครูภูมิปัญญาจะเป็นผู้ให้ข้อมูลความรู้ ความชำนาญเฉพาะวิชา ส่วนครูร่วมสอนทำหน้าที่วางแผนหลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน การสร้างกิจกรรมหนุนเสริม ไปจนถึงการติดตามประเมินผล ซึ่งบทบาทเช่นนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วส่งผลให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่วนในระดับนโยบาย ได้แก่

การที่ คณะกรรมการการศึกษาของโรงเรียนซึ่งเป็นบุคคลในชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวคิดและวิธีการพัฒนาการศึกษา ของโรงเรียน

อย่างไรก็ตามการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ พบว่าชุมชนทุกภาคส่วนมีความเต็มใจให้ความร่วมมือ เช่น หลักสูตรดนตรีพื้นเมือง หลักสูตรมัคคุเทศก์ชุมชนและหลักสูตรการพื้หรือภูซาย จะได้รับความร่วมมือทั้งองค์กรส่วนท้องถิ่นในด้านอุปกรณ์การเรียน หน่วยงานของรัฐให้ความร่วมมือด้านอาคารสถานที่และร่วมกระบวนการทดลอง ผู้ปกครองและชุมชนยอมให้บุตรหลานซึ่งเป็นนักเรียนมาร่วมกระบวนการทดลองในวันหยุด และสนับสนุนให้กำลังใจ จึงทำให้การดำเนินงานเป็นไปได้ตามแผนที่กำหนด และเมื่อสิ้นสุดกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นครั้งนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้เรียนรู้ว่าชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาได้ โดย

๑. มีบทบาทเป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน
๒. ให้ความร่วมมือกับครูผู้สอน ผู้เรียน ในการวางแผนพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น เช่น การกำหนดจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และกำหนดเนื้อหาสาระที่จะให้ผู้เรียนได้ศึกษา
๓. ร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับผู้เรียนและสภาพของท้องถิ่น
๔. เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์สู่ผู้เรียนในฐานะวิทยากรในฐานะเป็นผู้รู้ หรือผู้ทรงภูมิปัญญาของชุมชน
๕. ใช้ประเพณีหรือพิธีกรรมต่างๆ เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ รวมถึงถ่ายทอดระบบคุณค่าที่ชุมชนมีอยู่ไปสู่ผู้เรียน
๖. ร่วมประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน และให้คำแนะนำ
๗. เป็นผู้ให้ข้อมูลย้อนกลับ เรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่จัดทำขึ้นและร่วมรับผลประโยชน์ ความภาคภูมิใจจากผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

๑.๕ ขั้นตอนการคืนความรู้สู่ชุมชน

การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชนในขั้นตอนนี้เป็นไปด้วยดี และได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย ตั้งแต่คณะผู้วิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน ตลอดจนประชาชน ที่เข้าชมการจัดนิทรรศการ การนำเสนอผลงานที่เกิดจากการวิจัย และการเข้าร่วมเสวนาค้นความรู้สู่ชุมชน ในวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๘ วันที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๕๔๘ วันที่ ๓ มกราคม ๒๕๕๐ วันที่ ๔ เมษายน ๒๕๕๐ และ วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ระหว่างการดำเนินกิจกรรม พบว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับการร่วมประเมินผลและร่วมรับผลประโยชน์ และร่วมรับความภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ชุมชนให้การมีส่วนร่วมมากที่สุด

ซึ่งตรงกับที่ Cohen and Uphoff (๑๙๗๗ : ๒๑๕ อ้างใน นรินทรชัย พัฒนพงศา : ๒๕๔๖) ได้จำแนกรูปแบบหรือขั้นตอนการมีส่วนร่วม ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่ต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการ และการจัดลำดับความสำคัญ ต่อจากนั้นก็เลือกนโยบายและประชาชนที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น การตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผนและการตัดสินใจในช่วงการปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน (Implementation) ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินงาน โครงการนั้นได้มาจากคำถามว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่โครงการได้บ้างและจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใด เช่น การช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงาน การประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ในส่วนที่เกี่ยวข้องผลประโยชน์นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังจะต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วย ผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่เป็นประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะเป็นประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) การมีส่วนร่วมในการประเมิน ผลนั้นสิ่งสำคัญจะต้องสังเกต คือ ความเห็น (Views) ความชอบ (Preferences) และความคาดหวัง (Expectation) ซึ่งมีอิทธิพลที่สามารถจะแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่างๆ ได้

กล่าวโดยสรุปจากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของชุมชน ก็คือ การมีส่วนร่วมจะมีรูปแบบ และเงื่อนไขจากการที่บุคคล หรือกลุ่มคนได้เข้าไปมีโอกาสในการตัดสินใจในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ในสถานะที่เกิดจากการกระตุ้นให้เกิดการยอมรับหรือมีส่วนร่วมด้วยความเต็มใจส่วนตัว โดยมีโอกาสร่วมดำเนินการในแต่ละขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดกระบวนการอย่างเป็นอิสระ และมีเสรีภาพที่จะช่วยในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในระดับใดระดับหนึ่ง สร้างการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาองค์กรหรือบุคคลในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับที่ McGregor (๑๙๕๐ : ๕ อ้างถึงใน เขาวนิ แก้วตาปี ๒๕๔๓ : ๒๐) อธิบายว่า “การมีส่วนร่วมประกอบด้วยสถานะเงื่อนไขที่เหมาะสม ที่บุคคลใช้สำหรับให้บุคคลมีโอกาสเข้าไปมีอิทธิพล (Influence) ในการตัดสินใจในสิ่งที่จะเป็น ผลกระทบต่อตนเองโดยระดับของการมีอิทธิพลมีมากและน้อยต่างกันไป บุคคลจะมีเสรีภาพในการเลือกกระทำในสิ่งที่บุคคลนั้น ๆ

รับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ประกอบด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หน่วยงานต่าง ๆ หรือ ส่วนประกอบต่าง ๆ ที่อยู่ในกระบวนการตัดสินใจมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องอิทธิพลการปฏิสังสรรค์ (Interaction) และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสาร (Information Sharing)”

๒. การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา โดยภาพรวม

“ชุมชน” หมายถึงองค์กรทางสังคมที่ประชาชนอยู่ร่วมกันโดยมีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นใดท้องถิ่นหนึ่ง สมาชิกในชุมชนมีความสัมพันธ์กันโดยทางใดทางหนึ่ง และมีกระบวนการจัดการและแก้ไขปัญหาในชุมชนของตนเองได้ ดังที่ วิทยาลัย (๒๕๒๕ อ้างใน นรินทรชัย พัฒนพงศ์ ๒๕๔๖ : ๑๑๑) ว่า ชุมชนนี้มีไว้ซึ่งเพียงอยู่ในละแวกบ้านใกล้เคียงกัน หรืออยู่ในอาณาเขตหมู่บ้านเดียวกัน ตำบลเดียวกันก็ถือเป็นชุมชนในความหมายที่ดีได้ การเป็นชุมชนจึงมี ๓ ส่วนด้วยกันคือ

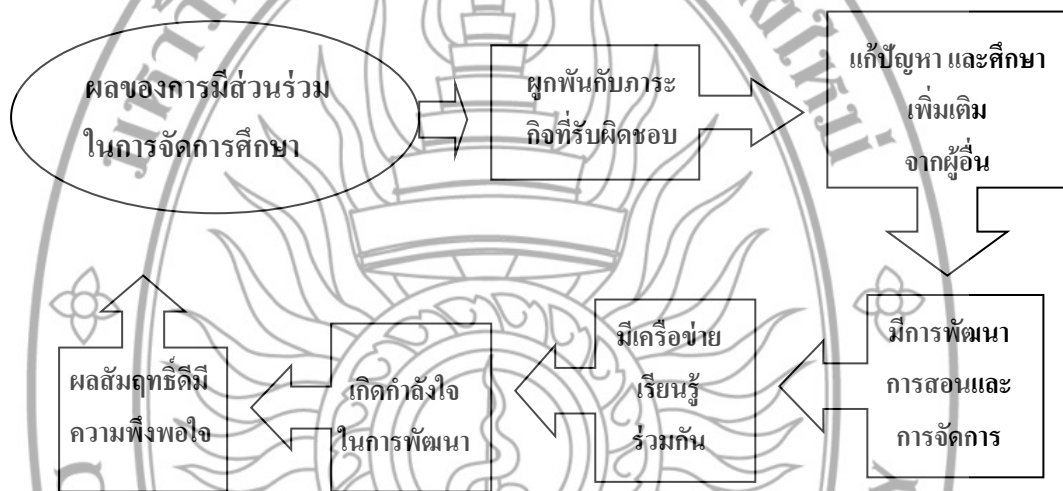
- ๑) อาณาบริเวณพื้นที่ (Geographical area-territorial)
- ๒) มีความผูกพันกัน (Common ties)
- ๓) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social interaction)

จากการค้นพบจึงสรุปได้ว่า คนในชุมชนจึงมีใจอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันเท่านั้น ชุมชนยังต้องมีความผูกพันกัน ซึ่งก่อให้เกิดการมีกิจกรรมเพื่อที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกันในความหมายนี้ ชุมชนอาจผูกพันกันทั่วโลก โดยเกาะเกี่ยวผูกพันกันและมีปฏิสัมพันธ์กันทางใดทางหนึ่งได้ เช่น ชุมชนที่สัมพันธ์กันทางเครือข่ายองค์กร ชุมชนที่สัมพันธ์กันทางแนวความคิดหรือชุมชนที่สัมพันธ์กันทาง internet เป็นต้น ดังนั้นการจะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมในชุมชนจึงควรต้องให้คนในชุมชนเข้ามามีกิจกรรม มีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันตามระดับความพึงพอใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์กันถือเป็นสิ่งจำเป็นอย่างมาก มิฉะนั้นแล้วแม้ชุมชนอาจมีสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายแต่ผู้คนไม่เกิดความรู้สึกอยากมีส่วนร่วม ไม่ให้ความร่วมมือ ก็จะไม่สามารถเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนได้ จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนดังได้กล่าวไว้ใน ข้อที่ ๑ แล้ว ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า นักวิจัยสามารถส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของชุมชนได้ ด้วยการจัดกิจกรรม หรือ โครงการต่าง ๆ ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะส่งผลต่อการเสริมสร้างกระบวนการทำงานร่วมกันของชุมชนและกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

นอกจากนี้ยังสรุปได้ว่า การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระบบที่ ๒ คือ ระบบการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งส่งผลต่อการมีความคิดอิสระในการตัดสินใจ และการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ทำให้ ประชาชน มีความรู้สึกเป็นเจ้าของภูมิปัญญา ประชาชนจะ

ตระหนักในปัญหาของตนเอง และตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา มีโอกาสที่จะได้ใช้ความสามารถและพัฒนาความสามารถของตนเอง และจะรู้สึกว่าคุณเองมีอำนาจสูงสุดในการร่วมกันพัฒนาชุมชนของตน ทำให้การพัฒนามีความมั่นคงถาวรและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งกระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวยังเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้วย ผู้วิจัยจึงขอสรุปเป็นข้อเสนอแนะ ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๗ การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓

การใช้กระบวนการจัดทำหลักสูตรชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน

ก่อนที่จะกล่าวถึงผลของการใช้กระบวนการในการจัดทำหลักสูตรชุมชนส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อที่จะให้มองเห็นภาพผลที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน ผู้วิจัยจึงขอนำหลัก และกระบวนการท่องเที่ยวมาเป็นตัวตั้งในการแสดงผลการศึกษา ดังนี้

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (๒๕๓๘ : ๑๔) ได้กล่าวถึงความหมายของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนไว้ว่า หมายถึง การท่องเที่ยวที่รวมถึงการจัดบริการอื่นๆทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดย “...(๑) ต้องดำเนินการภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว (๒) ต้องตระหนักดีต่อการมีส่วนร่วมของประชากร ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว (๓) ต้องยอมรับให้

ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน (๔) ต้องชี้ นำภายใต้ความปรารถนาของประชาชนท้องถิ่นและชุมชนในพื้นที่ท่องเที่ยวนั้นๆ...”

ดร.สมพร มอญโพพาน ได้สรุปประเด็นการวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๕ ไว้ใน www.rdi.ac.th เมื่อวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ๒๕๕๐ ไว้ว่า งานวิจัยเกี่ยวข้องกับการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยว การฝึกให้เด็กในพื้นที่เป็นผู้นำเที่ยวในแต่ละพื้นที่ การขยายพื้นที่การท่องเที่ยวแบบ Home Stay ในจังหวัดสระบุรี โดยจะมีการกำหนดรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เป็นมาตรฐาน เช่น “...การพัฒนาการใช้ภาษาให้ที่ใช้ในการบริการนักท่องเที่ยว การศึกษาคำศัพท์ที่ใช้สำหรับนักท่องเที่ยว โดยสอบถามข้อมูลจากนักท่องเที่ยว การสร้างเมกะโปรเจก (Mega Project) แล้วแบ่งเป็นกลุ่มย่อย การเชื่อมโยงการท่องเที่ยวโดยมีกิจกรรม โดยดูตัวอย่างจาก ฟาร์มโชคชัย โดยกำหนดให้แต่ละจังหวัด จัดกิจกรรมขึ้นมา และการสร้างมาตรฐานการท่องเที่ยว โดยมีท้องถิ่นเป็นแนวร่วมด้วย...”

ส่วนผลจากการศึกษาศักยภาพและทักษะในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวภาคเหนือ รวม ๔ จังหวัด คือ จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย น่าน และแม่ฮ่องสอน พบว่า “...ปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญในการพัฒนาทักษะด้านการท่องเที่ยวที่พบได้แก่ ความเข้มแข็งของชุมชนในด้านการรวมกลุ่มเป็นประชาคม ความพร้อมในการเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้องทั้งระดับองค์กรและปัจเจก การสนับสนุนจากกลุ่มองค์กรและบุคคลภายนอกและการสืบทอดทางความคิดวัฒนธรรม...”

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นแนวทางในการพัฒนาทักษะด้านการท่องเที่ยวของชุมชน คือ “...ความเข้มแข็งของชุมชนในการรวมกลุ่มเชิงประชาคมมีผลต่อการพัฒนาความก้าวหน้าของทักษะในการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนค่อนข้างมาก ทักษะการรวมกลุ่มของชุมชนซึ่งส่วนหนึ่งมีการถ่ายทอดกันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และบางส่วนได้รับการชี้แนะจากองค์กรหรือบุคคลภายนอก มีส่วนสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะด้านอื่นๆ ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน นอกจากนี้ พบว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลย...”

นอกจากนี้ผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทพล ทรงสุนทรวงศ์ อาจารย์ภาควิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และศิลปศาสตร์วิทยาลัยดุสิตธานี ได้สรุปแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวไว้ ๖ ประการ ดังนี้

๑. การอนุรักษ์หรือการใช้ทรัพยากรอย่างพอดีและคุ้มค่า การอนุรักษ์เป็นกระบวนการเกี่ยวกับการรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว ที่มีอยู่ให้คงความงดงามและคงคุณค่าอย่างยั่งยืน เช่น การรักษาสภาพธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยวให้สมบูรณ์ การช่วยกันรักษาและสืบทอดงานหัตถกรรม ศิลปวัฒนธรรม วิธีการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น การพิจารณาถึงความจำเป็นในการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ถนน ทางเดินเท้า ท่าเรือ ห้องสุขา ศาลา

ที่ปักป้ายสื่อความหมาย ม้านั่ง สะพาน บันได ถ้าจำเป็นต้องสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้จะต้องไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม หรือก่อให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงในแหล่งท่องเที่ยว น้อยที่สุด การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ ควรมีการควบคุมปริมาณ การใช้ให้สอดคล้องกับการเกิดขึ้นทดแทนได้ตามธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้มีทรัพยากรใช้อย่างยาวนาน และไม่เกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม ส่วนทรัพยากรที่เป็นของเหลือจากการใช้ประโยชน์หรือหาได้ง่าย ตามธรรมชาติ เช่น กะลามะพร้าว เศษไม้ ใบไม้ เศษผ้า วัสดุพืชบางชนิด ได้แก่ ต้นกก ต้นผักตบชวา สามารถนำมาประดิษฐ์เป็นของใช้หรือของที่ระลึกในรูปสินค้าพื้นเมือง ที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ จำหน่าย แก่นักท่องเที่ยว ถือว่าเป็นการเพิ่มมูลค่าของวัสดุเหลือใช้ และยังเป็นการสร้างรายได้ จุนเจือครอบครัวของคนในท้องถิ่นอีกด้วย

๒. การจัดการของเสียในแหล่งท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวควรมีระบบกำจัดน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะ ผู้ที่มีหน้าที่ดูแลสถานที่ท่องเที่ยวจะต้องจัดเก็บขยะ ทำความสะอาดแหล่งท่องเที่ยวและบริเวณโดยรอบอย่างสม่ำเสมอ จัดวางถังขยะไว้บริเวณปากทางเข้าเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ทิ้งขยะ หากวิธีนำขยะและน้ำเสียบางส่วนกลับมามีประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น การแยกขยะพวกกระดาษ ขวดน้ำพลาสติก สามารถนำไปเข้ากระบวนการเพื่อนำกลับมาใช้ประโยชน์อีก นอกจากนี้ควรมีการฟื้นฟูขยะที่เป็นอินทรีย์สารโดยนำไปหมักเป็นปุ๋ย หรือนำไปฝังกลบเพื่อไม่ให้กลับสู่วงจรธรรมชาติ สำหรับของเสียที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้อีก ควรมีการกำจัดอย่างถูกต้องตามหลักการ เช่น การวางแผนสร้างเตาเผาขยะ หากไม่สามารถดำเนินการได้เอง ควรประสานงานกับเทศบาลให้ขนย้ายขยะออกไปจากแหล่งท่องเที่ยว

๓. การวางแผนด้านพลังงานและสาธารณูปโภคในแหล่งท่องเที่ยว การวางแผนด้านพลังงานจะทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายและมีทรัพยากรเหลือใช้อย่างยาวนาน เช่น การออกแบบอาคารในแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถรับแสงสว่างจากธรรมชาติและระบายความร้อน ได้ดีหรือรับลมจากธรรมชาติได้มากขึ้นจะช่วยประหยัดไฟฟ้าที่จะต้องใส่ส่องสว่างและที่ใช้กับเครื่องปรับอากาศได้ ควรหาวิธีใช้พลังงานจากแสงอาทิตย์ พลังงานน้ำตก หรือพลังงานลมเท่าที่จะสามารถทำได้ เช่น การใช้แผงโซลาร์เซลล์รับพลังงานความร้อนจากดวงอาทิตย์ แปลงเป็นพลังงานไฟฟ้าไว้ใช้ในแหล่งท่องเที่ยวยามค่ำคืน แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติควรวางท่อประปา และฝังสายไฟฟ้าลงดิน เพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อภูมิทัศน์ของแหล่งท่องเที่ยว

๔. การศึกษาวิจัยและตรวจสอบแหล่งท่องเที่ยว การศึกษาวิจัยถึงข้อมูลพื้นฐานของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา และพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง ก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ข้อมูลทั้งหลายที่ได้จากการศึกษาวิจัยยังสามารถนำไปถ่ายทอด

หรือฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ของรัฐ มัคคุเทศก์ และคนในท้องถิ่น ให้ทราบและปฏิบัติได้ถูกต้อง เป็นแนวทางเดียวกัน เพื่อให้คนเหล่านี้สามารถนำไปถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยวได้ อันจะเป็น การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว เป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีต่อการท่องเที่ยว และยังเป็น การรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้คงอยู่ตลอดไป

๕. การจัดทำข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยวควรมีป้ายให้ความรู้เกี่ยวกับ ประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และข้อควรปฏิบัติในสถานที่ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวทราบ หากเป็นไปได้ควรจัดทำเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษควบคู่กัน และป้ายสื่อความหมายต่าง ๆ ควรสร้างให้กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวด้วย นอกจากนี้ควรจัดทำเอกสารแผ่น พับหรือสิ่งพิมพ์ให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อดึงดูดความสนใจและ สร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวควรจัดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ ควรทราบในแหล่งท่องเที่ยว และมีการจัดทำเว็บไซต์ (Web Site) เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวเผยแพร่ ทางอินเทอร์เน็ต (Internet) ให้นักท่องเที่ยวทำการสืบค้นข้อมูลได้สะดวก

๖. การดึงประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว การให้ประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นเป็นการสร้างสำนึกของการเป็นเจ้าของร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับ เกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน เช่น การใช้วัสดุก่อสร้าง ช่างฝีมือ และแรงงานในท้องถิ่นให้มากที่สุด การเชิญประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมให้ คำปรึกษาแก่สถาปนิกในการก่อสร้างอาคารให้สอดคล้องกับศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ส่งเสริมให้ ชุมชนที่ปลูกผัก ผลไม้ ดอกไม้ขาย ยกกระต๊อบประกอบอาชีพขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร (Agro tourism) โดยมีการวางแผนการตลาด การประชาสัมพันธ์ที่ดี เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามา เที่ยว และเลือกซื้อสินค้าต่าง ๆ เป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นวิธีหนึ่ง

จากข้อมูลที่ได้ศึกษาข้างต้นเป็นแนวทางให้ผู้วิจัย มีหลักเกณฑ์ในการศึกษากระบวนการ จัดทำหลักสูตรชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน และพบว่า กระบวนการสร้างหลักสูตร ท้องถิ่นในครั้งนี้มีส่วนส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างแท้จริง เช่น หลักสูตรมัคคุเทศก์ชุมชน ฉบับภาษาอังกฤษส่งเสริมการท่องเที่ยวในด้าน การจัดทำข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยว การพัฒนา การใช้ภาษาให้ที่ใช้ในการบริการนักท่องเที่ยว ซึ่งกล่าวว่าแหล่งท่องเที่ยวควรมีป้ายให้ความรู้ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความสำคัญ และข้อควรปฏิบัติในสถานที่ท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยว ทราบ หากเป็นไปได้ควรจัดทำเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษควบคู่กัน นอกจากนี้ควรจัดทำ เอกสารแผ่นพับหรือสิ่งพิมพ์ให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับจุดเด่นของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อดึงดูด ความสนใจและสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยว ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวควรจัดนิทรรศการให้ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ควรทราบในแหล่งท่องเที่ยว และมีการจัดทำเว็บไซต์ (Web Site) เกี่ยวกับ

แหล่งท่องเที่ยวเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต (Internet) ให้นักท่องเที่ยวทำการสืบค้นข้อมูลได้สะดวก เช่นเดียวกับ หลักสูตร การแกะสลักพระไม้ ซึ่งเป็นจุดเด่นของชุมชน

สำหรับหลักสูตรการท่องเที่ยว หลักสูตรดนตรีพื้นเมือง และหลักสูตรการเดินเล่นตกแต่งผลิตภัณฑ์ ก็พบว่ามีส่วนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างแท้จริงในด้านการดำเนินการท่องเที่ยว ภายใต้ขีดความสามารถของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิตที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยว ตอบสนองทักษะการรวมกลุ่มของชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งมีการถ่ายทอดกันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น และบางส่วนได้รับการชี้แนะจากองค์กรหรือบุคคลภายนอก มีส่วนสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะด้านอื่นๆ ในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน นอกจากนี้ พบว่า "...ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งที่ไม่ควรละเลย..." ทั้งนี้สอดคล้องกับที่ รองศาสตราจารย์ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม นักมานุษยวิทยาอาวุโส กล่าวในการประชุม เรื่องการจัดการท่องเที่ยวทางเลือก จังหวัดกระบี่ ว่าจังหวัดกระบี่เป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดการท่องเที่ยวทางเลือก เพราะมีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว มีความหลากหลายทางชีวภาพและสภาพภูมิประเทศ ตลอดจนในแง่ความเป็นอยู่ของผู้คนรวมถึงอาหาร "...หัวใจอยู่ที่การรู้จักตัวเอง เราต้องสนับสนุนไกด์ของท้องถิ่นที่รู้จริงในเรื่องประวัติศาสตร์สังคม คนท้องถิ่นถูกทำให้ไม่มั่นใจในความรู้ของตัวเอง แต่อย่างโสมสเดย์นี่ผมถือว่าเป็นความอัปยศของการท่องเที่ยวเพราะมันผิดธรรมชาติมนุษย์ ไม่มีใครอยากให้คนแปลกหน้าเข้าไปอยู่ในที่ส่วนตัวของตัวเองหรอก ที่นี้มันน่าจะมีการร่วมมือกันระหว่างชาวบ้านที่ทำโสมสเดย์กับเจ้าของรีสอร์ท คือให้ชาวบ้านจัดการเรื่องไปเที่ยวที่ไหน ๆ พอถึงเวลาพักก็ไปนอนรีสอร์ท...."

และเมื่อมองในด้านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนก็ยิ่ง พบว่ากระบวนการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เพราะเป็นการสร้างสำนึกของการเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ทำให้เกิดการยอมรับ เกิดความรักและภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตน การเชิญประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมให้คำปรึกษาแก่เยาวชน ส่งเสริมให้ชุมชนผลิตของที่ระลึกขาย การยกระดับการประกอบอาชีพขึ้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) โดยมีการวางแผนการตลาด การประชาสัมพันธ์ที่ดี เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยว และเลือกซื้อสินค้าต่าง ๆ เป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นวิธีหนึ่ง

ซึ่งถือว่าเป็น "หัวใจการจัดท่องเที่ยวควรทำให้เกิดการแบ่งกันกิน มากน้อยไม่ต่างกันแต่ไม่ใช่มีคนไม่กี่คนที่มีโอกาสตกดวงผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว..." และจากข้อสรุปแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์ ทำให้ผู้วิจัยมั่นใจในการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ซึ่งมีผลชี้ชัดว่า กระบวนการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น

ของชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีส่วนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง เพราะเมื่อผู้คนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเพียงพอที่จะนำเสนอข้อมูลของชุมชน มีความพร้อมในทุกด้านที่เกี่ยวกับองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยว ผลของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนก็จะมีแต่ความสำเร็จและยั่งยืน แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านแหวน และผู้นำในชุมชนของตำบลบ้านแหวนว่าจะนำพาชุมชนไปในทิศทางใดด้วย

หากสรุปแนวทางการจัดการสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวข้างต้นมาประสานกับหลักสูตรท้องถิ่น ก็จะได้ความสัมพันธ์ที่ส่งเสริมกัน ดังนี้

แผนภูมิที่ ๔.๘ ความสัมพันธ์ระหว่างการท่องเที่ยวกับหลักสูตรท้องถิ่น

